ÜÇ AYLIK JURNAL
SAYI: 76/2019

SABAA YILDIZI

GAGAUZİYA –
AVTONOM BÖLGESİ

2020-nci YIL KUTLUCA OLSUN!

ETNİK BİLİMİ – KULTURA – TARİH

Jurnalın kurucusu
Gagauziyanın Bakannık komiteti

SABAA YILDIZI

Sayı: 76/2019

Baş redaktor:
Stepan BULGAR,
istoriya doktoru

Dil tarafından sorumnu:
Petri ÇEBOTAR

Redakţion kolegiyasi:
S.Bulgar, P.Çebotar, Alla Büük

Kapakta foto:

Koladacılar. Komrat,
1960-cı yıllar

Adres:
Gagauziya Avtonom Bölgesi,
Komrat
Lenin s. 159
e-mail: bulg2004@mail.ru

İÇİNDEKİLÄR

Evdokiya SOROÇANU
GAGAUZLARDA ENİ YIL YORTULARI 2

GAGAUZLARIN İSTORİYASI
FOTOLARDA 22

ÇOK-MAYDAN KÜÜ PRİHODU BENDER UEZDİ
(1875 yıl) 24

GAGAUZLARIN İSTORİYASI
FOTOLARDA 32

Stepan BULGAR
GAGAUZ NAMUZ KODEKSİ – HALKIN
ADETLERİNÄ GÖRÄ YAŞAMAK KURALLARI .. 36
Stepan BULGAR
GAGAUZ NAMUZ KODEKSİ 44

Valentina BUJİLOVA
ÖLÄ BİR DİL VAR DÜNNEDÄ... 47
SESET, DİLİM... 48
SÖZLÄR, SÖZLÄR... 48
GAGAUZ ANA DİLİM 49
ANA NASAATI 50
ANA KİLİMNERİ 50
ANANIN İNCÄ ZANAATI 51
RESİMCİ 52
ANNADIM... 52
ÖZLEMÄK 53
SÄN BENİ OKUYARDIN... 53
ÖMÜRÜNDÄ SENİN... 53
VAR MI NASIL OLAYIM SENİNNÄN... 54
KADIN 54
SESSİZLİK 55
BÄN UÇARDIM SENİN ŞILAANA... 55
YAVAŞ, İLİN LÜZGÄR HEM YOL SENSİZ... 56
AZ, AZ, AZ BANA YILDIZLAR SONSUZLUU... ... 56
KİMSİN-NEYSİN?.. 56
TUTÊRSIN MI SÄN AKLINDA? 57
SÄN GELDİN, NASIL DÜŞ... 57
DÜŞLERİMDÄ... 57
SÖLÄ BANA ÖLÄ LAFLAR... 58
MARİ MARİNKE 58
AÇAN SABAA DOLÊR SENİNNÄN... 59
RESİMNÄ BENİ... 59
ÜÇ CEVİZ (Gagauz halk masalı) 60
TAMAH GARGA (Gagauz halk masalı) 62

Evdokiya SOROÇANU,
filologiya doktoru,
Moldova Bilimnär Akademiyası,
Kultura Mirası İnstitutu

GAGAUZLARDA ENİ YIL YORTULARI

Gagauzlarda sayılêr, ani kış çekeder Ay Dimitri günündän, Kasımdan sora, açan biterlär çiftçilik işleri: kırlardan toplanmış bereket, güzlüklerin ekilmesi bitmiş, koyun sürüleri kışlıklara kapanmış, çobannarlan ödeşilmiş.

İlk kış yortusu: Ay Andrey, Andrey (30.11/13.12) - Kong., Valk., Çeşm.; Andrey günü - Kirs., Baur., Beşg., Cal. Onun adet sıralarının maanasında var fena kuvetlerä karşı korunmak magiyası, sofra (toplu ekmek imäk), fal çekmeklär. Bu gündä herbir ayledä yaparmışlar ritual imeesi (koliva) – yıl olsun bereketli deyni, booday evdän çıkarmarmışlar – ev işleri islää gitsin (Kong.,Kotl.).

Kimi erlerdä, günnükleyip booday hem papşoy tenesi, verärmişlär onnarı ev kuşlarına (Valk., Baur.). Bu gündä ayırı önem verärmişlär sarmısaa. İnanılarmış, ani o var nasıl korusun insanı hem hayvannarı hastalıklardan hem fena kuvetlerdän. Bu neetlän insannar sarmısaklarmışlar annılarını, ellerini, pençereleri, kapularda, tokatlarda sarmısaklan yazarmışlar stavroz – ani "evdän yırak" koolamaa satanayı (Kirs.), şeytannarı ("şeytan evdän yırak olsun, içeri girmesin") - Baur. Hep bu neetlän Kirsovda evin eşiinä avşamdan

saçarmışlar darı. İnanarmışlar, ani satana sabaaya kadar etiştirämeyecek tenä-tenä toplamaa darıyı da ev içinä girämeyecek.

Ay Andreyä karşı bir kızın evindä toplanarmışlar gençlär "sarmısak (usturoy - rom.) beklemää" adetini tamannamaa deyni, onuştan bu geceyä denilärmiş Sarmısak gecesi - Çeşm. Herbir kız getirärmiş bir baş sarmısak, koyarmış onu çanaa, angısını "beklärmişlär" büük, yaşlı karılar (Kong., Kotl., Çeşm.). Valkaneştä kızlar dizärmişlär sarmısaa lampanın şişesinä, o lampa lääzımmış yansın bütün gecä adet sofrasının üstündä. Sofraya kızlar getirärmişlär un, fasülä, papşoy, mercimek, kartofi, turşu laana hem başka imäk. Büüklär yaparmışlar adet ekmeeni (çörek), mancaları, gençlär dä bu vakıt şennenärmişlär. Kongaz küüyündä adet sofrasına taa oturmadıynan kızlar yaparmışlar perdänka, onnar orada gergef işlärmişlär, örärmişlär, yapaa tararmışlar, yapaa işlärmilär. Adet sofrasına oturarmışlar hepsi gençlär: kızlar da, çocuklar da. Beşgöz küüyündä sofraya oturarmışlar sade karılar hem kızlar. Kızlar yortudan alarmışlar evä "beklenilmiş" sarmısaa, ekärmişlär onu bir çiçek çerepinä da çıktına görä bakarmışlar, nesoy kısmet bekleer onnarı (Beşg.). Bu yortuda sarmısaklan varmış türlü fal çekmekleri. Deyelim, Kongazda, Çeşmäküüdä kızlar koyarmışlar bir filcan suya birkaç sarmısak dişi, herbir diş nışannıymış belli çocaa, sabaalen dä bakarmışlar, büümüş mü eşil filiz – filiz salverän sarmısak dişi gösterärmiş, angı çocaa kız evlenecek.

Kırım ayında var çok adet hem adet sıraları. Gagauz küülerindä hererdä tutarmışlar Ay Varvara yortusunu (04.12/17.12): Ay Varvara, Varvara - Kong., Valk., Beşg.; Varvara günü - Kaz., Çad., Kirs., Tom., Baur., Kotl.; Ay Varvara günü - Valk., Kong.; Sveti Varvara - Valk., Kotl. O günü çorbacıykalar pişirärmişlär adet çörää, onun üstünü ballarmışlar da üleştirärmişlär komuşulara, senselelerinä uşakların saalıı için – hastalanmasınnar kızamaklan hem çıkarmasınnar çiçek (ballı çörek - Valk., Çeşm.; ballı pita - Kong., Kirs., Tom., Kaz., Baur., Kotl.). Pitayı yaparmışlar çörek hamurdan – aniki hastalık geçsin taa çabuk hem kolay (Valk., Kirs., Kong., Tom.); onu saplarmışlar furkulitaylan, nicä hamurlu ekmää, aniki uşaan tenindä kalmasın çiçek izi. Hep bunun için o günü yasakmış kullanmaa iinä, sivri hem keskin iş (Kong.). Gagauzların aklında kalmış bir legenda, ki pitayı lääzımmış ballamaa, ani anmaa Ay Varvarayı, angısının bobası kesmiş kızının kafasını hristiyannıı kabletmiş deyni (Beşg.). Halk inanışlarına görä, Ay Varvara yardım eder korumaa uşakları hastalıklardan. Ona hatır gütmää deyni, çorbacıykalar koyarmışlar pitayı ev saçaanın altına.

Ay Varvara gününnän sıkı baalı onun ardına gidän iki yortu – Ay Sava günü hem Ay Nikola günü. Hererdä bu günnär sayılarmışlar yortu günneri hem bu günnerdä iş yapılmazmış – yasakmış giisileri yıkamaa, kireçlemää, suamaa.

Ay Nikola günü (06.12/19.12): Ay Nikola - Valk., Kong., Çeşm.; Nikola - Valk., Kong., Tom.; Nükola günü - Kong.; Nikul günü - Kirs.; Ay Nükola

günü - Valk.; Sveti Nikulay, Nikulay günü - Çad., Baur., Beşal., Kirs.; Sveti Nikulay günü - Baur. gagauzlarda tutulêr nicã adam yortusu. Adamnar toplanarmışlar onnarda, kimin adıymış Nikola, da şamataylan kirazlanarmışlar (Kong., Valk., Çeşm., Tom., Kaz.). Herbir evdä o günü adetä görä yaparmışlar balık imekleri: balık paçası, balık bulgurlan. Bu imeklär sayılarmış Ay Nikolaya kurban – balık kurbanı. Ay Nikolaya karşı Valkaneştä evelki vakıtta delikannı çocuklar, giiyip karı rubasını hem bulaştırıp suratlarını kurumnan, gezärmişlär evdän-evä. Girip kapu önünä, urarmışlar pençereyä hem çalarmışlar:

Hay, kadınım, hay,
Geliriz, ölürüz,
Bela başınıza oluruz...

Valkaneş,1986 y.,
Köse Elena, 68 yaşında.

Onnarı çaararmışlar içeri, ikram edärmişlär şarap. Karı rubasına giiyimni çocukların evä gelmesi sayılarmış ii bir nışan, Kadın gecesi dä sayılarmış kısmetli. Halkta var bir söleyiş: "Aman, mari, ne kısmetliymiş bu insan, sansın Kadın gecesi duumuş".

Kış yortuların arasında meraklı hem önemni İgnat günü (20.12/02.01) – İgnajden - Kong., Valk., Çad., Baur., Cal., Tom., Çeşm.; İgnajdi günü - Valk., Çeşm.; İgnajden günü - Kong., Beşal., Baur., Tom., Kaz.; İgnat günü (Kirs.); Tauk yortusu - Valk., Beşal., Kotl., Kaz.; Taukların günü - Baur.; Domuzların günü - Beşg., Tom. O sıkı baalı öbür kış yortularına – Koladaya, Eni Yıla, Yordan gününä. İgnajdendän başlêêr hazırlanmak Kolada yortularına: adetçä Kolada domuzunu kesmäk, koladacılar başını seçmäk, annaşmak angı Kolada sürüsü angı maaledä gezecek, Kolada türkülerini üürenmäk h. b. Yortunun maanası açêr onun çiftçilik temelini. Bu gündä yapılan adetlär hem adet ritualları taşıyêrlar paklanmak hem korunmak funktiyasını, onnar doorulu saalamaa ev kuşlarının hem hayvannarının zeedelenmesini. Halk inanışlarına görä, İgnajden – kuşçuluk yortusudur, bu günün adet rituallarının maanası – ilerletmää ev kuşlarının tamızlını. Halkta İgnat gününä çok erdä deerlär Tauk yortusu (Valk., Beşal., Kotl., Kaz.), Taukların günü - Baur. İgnat günündä önemni er kaplêêr ekmek imäk, sofraya toplanêr bütün aylä (İgnajden gününün ekmek imeesinin yazdırmasını bakın aşaada). Herbir evdä o günü patladarmışlar papşoy (kauk mısır) da verärmişlär komuşu uşaklara.

Herbir küüdä varmış ilk musaafir günü. O ilk geleni (poleznik - Kong.) karşılarmışlar laflarlan: "Mari, sän kloçka, ya otur köşedä, da bizim dä kloçka islää piliçleri çıkarsın" (Kong.). Musaafiri oturdarmışlar kapu ardında köşeyä saman üstünä. O oturarmış, kıvradıp altına ayaklarını, sansın kloçka yımırtalarda (imitatiya magiyası). Elinä verärmişlär bir çanak ikramnan: ka-

urulmuş papşoy (kauk), fasülä, kabaklı pidä, kiraz edärmişlär şarap (Kong.). Valkaneştä ilk musaafir getirärmiş booday. Girdiynän içeri, o saçarmış onu erä, seslän dä çaararmış taukları, sansın tauk doyurêr. Sora musaafiri oturdarmışlar sofraya da bol-bol ikram edärmişlär. İlk musaafiri kimi kerä maasuz avşamdan çaararmışlar, eer bıldır onun gelişi getirdiysä evä kısmet hem bolluk. Sayılarmış, ani evä ilk gelän karıysa, piliçlär olacek tauk, adamsa – taa çok olacek horoz. Gagauzlarda ilk musaafir sayılarmış yabancı insan: ya razgelä birisi, ya maasuz çaarılmış.

İgnajden günündä hiç olmazmış iş yapmaa. Hepsi, haliz karılar, savaşarmışlar işlämemää, ani başına bela gelmesin. Varmış başka yasaklamalar da: verilmärmiş ödünç para hem bişey çıkarılmazmış içerdän, aniki tauklar gezmesinnär aalemin aullarında hem islää yımırtlasınnar; sayılarmış, ani diil islää musaafir gitmää – "çıkarmamaa auldan" bereketi deyni.

Bu günnän baalı türlü inanışlar hem fal çekmeklär: domuzun çenesindän bir kemii sıbıtmarmışlar, inanarak, ani onunnan var nasıl ilaçlamaa şişleri (ilaçlamak magiyası) - Kaz.; Kolada domuzunun dalaandan annarmışlar, nicä hava olacek eni yılda - Kong., Valk., Kaz.

Kış kalendar yortularının en önemni vakıdı Kolada karşısından Ay Yordana kadar. Hererdä bu günnär sayılarmışlar yortu günneri, iş yapılmarmış. Kolada hem Eni Yıl adet sıralarının çoyu uyêrlar, onuştan, yakışıklı olsun deyni, belli edecez bu yortuların temel komponentlerini.

Adet sofrasının magiya maanası baalı hep o funkţiyaya, nicä dä başka kalendar adetlerinin funkţiyaları: kaavilemää aylenin selemetini, zeedelemää topraan hen hayvannarın bereketini. Kış yortuları vakıdında adet sofrası kurularmış üç kerä – İgnat gününä, Koladaya hem Eni Yıla karşı. Hepsi üçü dä sofralar günnüklenärmiş, kimi küülerdä günnüklenärmiş diil sade adet imekleri, ama hepsi evdeki kişilär dä, angıları toplanarmışlar avşam ekmeenä (Kong., Tom., Baur.). Bu işi taa sık yaparmış ayledä en ihtär adam.

İgnajden hem Kolada imekleri karşılaştırılarmışlar Eni Yıl imeklerinä: oruç imekleri hem yaalı. Adet mancalarını koyarmışlar alçak üç ayaklı sofraya. Çorbacıykalar savaşarmışlar koymaa sofraya hepsini, ne var evdä, sofrada lääzımmış olsun dokuz türlü imäk (Valk.). Mutlak lääzımmış olsun adet ekmää hem koliva – kaynadılmış tatlı ilkyaz boodayı. Magiya maanası varmış o imeklerdä, angıları diilmişlär tek, ama angıların varmış çokluk kategoriyası: ceviz, baklalar (bakla, fasülä, mercimek h.b.). Halk inanışlarına görä, onnar lääzımmış zeedelesin bereketi, sayılêr, aylenin varlını. Valkaneştä İgnajdendä boodaylan bir çanak içinä koyarmışlar bir filcan bal, yakarmışlar bir mum hem tenelär üstünä koyarmışlar okadar ceviz, kaç kişi var ayledä, herkezi tutarmış aklısında kendikisini. Yordan günündä cevizleri kırarmışlar, da kimin cevizi çıkarmış bozuk, onun için bu sayılarmış kötü nışan. O boodayı katarmışlar ekilecek toomnara, daadarmışlar evdeki kuşlara – aniki hastalanmasınnar. İmektän sora ev içindä yaştan en büük

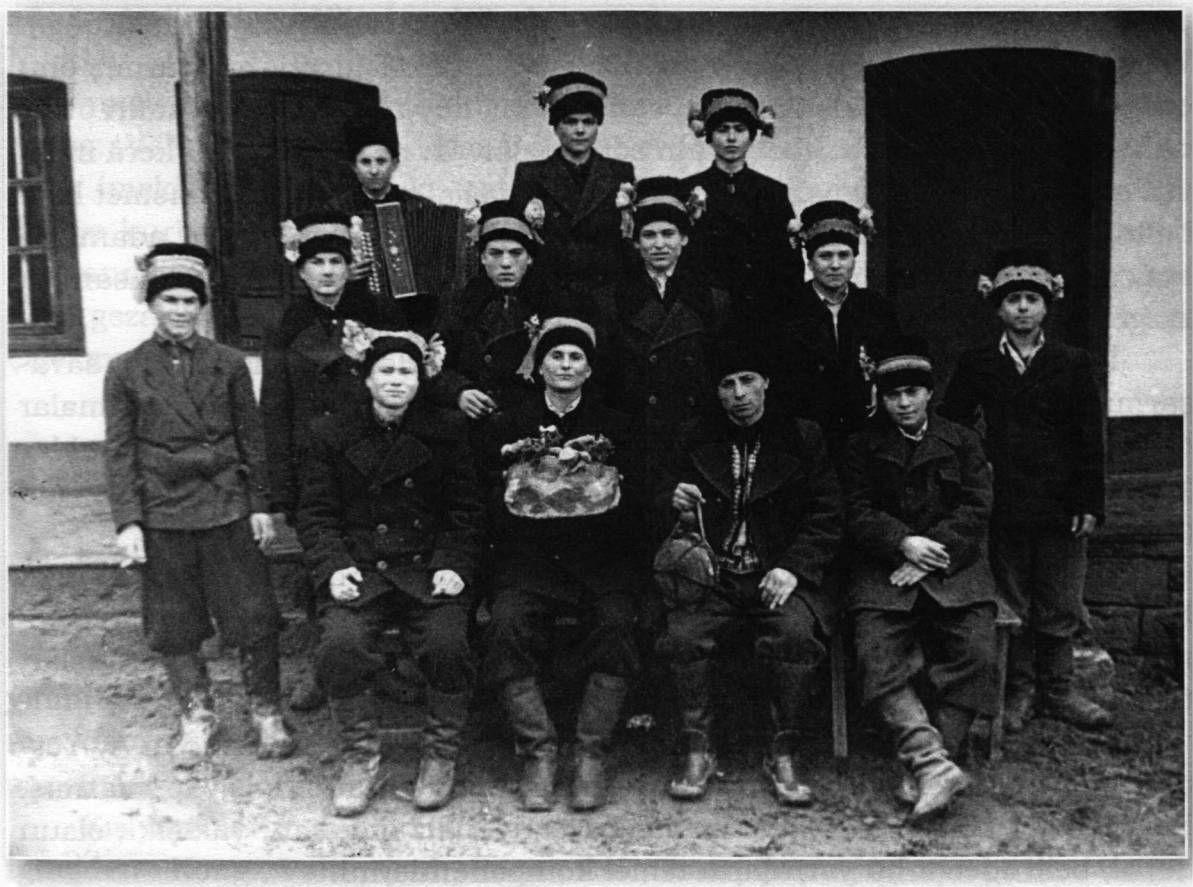

Koladacılar. Komrat, 1960-cı yıllar

insan imeklärlän sofrayı hem sofranın altına döşedilmiş otlan bilä çekärmiş içerin bir köşesinä da brakarmış orada sabaaya kadar. Bu adet yapımı benzeer sofra sürülmesinä, angısı biliner Üülen-Duu hem Üülen-Batı Bulgariyada (bak Вакарелски, 1935, 452) hem dä Üülen Serbiyada (Толстой, 1984, 15-16). Kazayak küüyündä günnüklemektän sora yaparmışlar ekmek kırmak ritualını. Aylä başı kırarmış başı üstündä kolacı – aniki yaza (ileriyä) başaklar dolu olsun. Kolacın bir parçasını daadarmışlar evdekilerinä, bir parçasını da brakarmışlar ertesi günä taukları doyurmaa. Booday hem papşoy tenelerinnän çanaa günnüklemektän sora kaldırarmışlar soba setinä – ekmeklär üüsek olsun deyni – da tutarmışlar Eni Yıla kadar. Hayvannarı hem kuşları adetçä doyurmak ritualında küülerä görä varmış ayırıntılar. Deyelim, Valkaneştä adet çörään bir parçasını iyärmişlär evdekileri, öbür payını da verärmişlär hayvannara, kolivayı da idirärmişlär kuşlara. Kongazda aylenin herbir kişisi kırarmış adet pitasından bir parça da koyarmış onu kolivaylan çanaa, sabaalen o çanaan içindekisini verärmişlär hayvannara hem kuşlara – zeedelensinnär deyni. Taukları doyurarmışlar erdä çizili bir çevredä (Kirs.) eki bir fıçı çemberindä (Kaz.), inanarak, ani bu çevrenin magiya kuvedi beterinä tauklar gezmeyeceklär yabancı aullarda.

Kolada gagauzlarda sayılêr aylä yortusu. Eski adetä görä, Koladaya karşı bütün aylä, yakın senselelär toplanarmışlar yortu sofrasına. Adet imekleri geneldä hep oymuş, nicä İgnat günündä. İnanarmışlar, ani sofrada imeklär bolsa, ozaman o yılın bereket tä olacek, hayvannar da zeedelenecek, ayledä dä selemet olacek.

Koladaya karşı genä kaynadarmışlar koliva hem çok adet kolacı yaparmışlar (pişirärmişlär). Funkţiyalarına görä Kolada ekmekleri var üç türlü: 1) pomanalık, 2) yortu kolacı (kansız kurban), 3) koladacılara baaşlamaa deyni (büüklerä hem uşaklara). İmekleri, kolaçları hem hepsini sofrada oturannarı günnüklän tütüdärmişlär. Allaha adlı kolacı (onun üzündä yazılıymış "Hristos") ev saabisi kırarmış parça-parça da daadarmış evdekilerinä. Kimä düşärmiş en büük parça – onu eni yılda beklärmiş büük kısmet (Kirs.). Kongazda Koladaya karşı karılar gidärmişlär mezarlaa, alarmışlar yanına pomana kolacı (eleştirmä kolaç) da verärmişlär onnarı insana, ikram edärmişlär şarap – raametli senselelerin canı için.

Eni Yıl sofrası yaalıymış. Domuz etindän yaparmışlar türlü imeklär: paça, kaurma, çeşitli ev sucuu, katlet, sarma h. b. Koladacılar için pişirärmişlär kolaç, survakicilär için – kovrik, pitiçka (Kong.). Fırında pişirärmişlär pide - Valk. (pita – Kotl., kıırma - Tom., Kaz., plaçinta - Cal.), kesärmişlär dä bakarmışlar, kimin nesoy uuru gidecek (bakın aşaada). Hererdä o üç sofrada kullanarmışlar sarmısak, suan (adetçä korunmak predmetleri), türlü ekin teneleri. İgnajdendän kalan booday hem papşoy tenelerinnän çanaa, angısını tutarmışlar üüsek bir erdä, bölärmişlär iki paya: birini verärmişlär tauklara, öbürünü dä katarmışlar ekmäk için hazırlanmış toomnara.

Eski vakıtlarda gaguzlarda Kolada gezmäk pek yaygınmış, onda pay alarmış çok uşak, delikannı çocuklar, kimi erlerdä evli adamnar da. Taa sora Kolada gezmää başlamışlar sade uşaklar hem delikannı çocuklar. Kolada gezmää hazırlanmak başlarmış Koladadan çok ileri. Çocuklar toplanarmışlar, aklına getirärmişlär Kolada türkülerinin peetlerini, annaşarmışlar kim angı sürüylän gezecek. Sürülerä deyärmişlär çete/çetä eki kol. Herbir küüdä sürülär toplanarmış başka türlü: Komrat hem Çadır rayonnarının küülerindä (Kong., Cal., Tom., Kaz.) evli adamnarı ayırarmışlar sürü başı, üülen tarafındakı küülerdä sä (Valk., Çeşm., Kotl.) evli adamnar hem delikannı çocuklar toplanarmışlar ayırı bölüklerä. Koladaya karşı birkaç koladacı gidärmiş küüyün starostasına (primara) izin almaa Kolada gezmää deyni. Yaparmışlar yarışmak esabı, angı Kolada çetesi hepsindän islää hazırlanmış. Enseyän sürüyä starosta verärmiş kolaç, para, ikram edärmiş şarap (Kotl.). Valkaneştä koladacılar küü starostasınnan barabar bölärmişlär küüyü birkaç maaleyä (uçastkaya). Herbir sürü gezärmiş kendi maalesindä. Delikannı koladacıların herkezi savaşarmış düşmää o maaleyä, nerdä yaşarmış onun yavklusu. Geçmiş vakıtlarda, eer sürünün

birisi geçärsä sınırı, aralarında olarmış düüşlär, kimi kerä ölü dä olarmış (Valk., Kong., Kaz). Çetä toplandıktan sora koladacılar tutarmışlar bir ev (kolada evi), nerdä üürenärmişlär kolada (Kolada türküsü). Ev saabisinnän ödeşärmişlär kolada gezmektän sora kolaçlan. Kimi küülerdä kolada türkülerini üürenärmişlär sürü başının evindä (Kaz., Tom., Çad.). O vakıt, açan çocuklar üürenärmişlär Kolada türkülerini, küüyün kızları herbir maaledä yaparmışlar oturmak, angılarında sevärmişlär buluşmaa yavklular. Koladacılar repetiţiyadan sora bütün sürüylän gidärmişlär kızlara. Bir dernää varmış nasıl girsin başka maalenin sürüsü dä, ama kızlara girärmişlär birär-birär. Bir sürü girärmiş, ikincisi dä beklärmiş, sıkıştırarak ilerdekisini taa hızlı çıksın. Çocuklar yamanarmışlar kızlara, annadarmışlar onnara şen istoriyalar, küü yaşamasından meraklı olaylar, kızlar da verärmişlär yavklularına boncuklan dikili basmacık – sevgi hem inançlık nışanı; o basmacıkları vermärmişlär doorudan yavklusuna, ama yavklusunun dostundan (Valk.).

Türkülärlän, bereket hem selemet dualarınnan evdän-evä ritual gezmesi başlarmış Koladaya karşı. İlkin gezärmişlär küçük uşaklar. Küçüräk sürüylän (üç-beş kişi) çocucaklar gezärmişlär auldan-aula kendi küüyündä, kimi kerä komuşu küülerdä, çalarak türkü bulgar dilindä. Şindiki vakıtta çalınêr bulgar dilindä "Похвали се Стано-ле майка" Kolada türküsünün bir parçası. Aşaada veriler Valkaneştä hem Beşalmada yazılı fragmentlär:

Pupalilay-sa Stanu-le mayka,
Stanu-le, mamu-le, kolade-le.
Liţe-li grada, Stanu-le mayka,
Stanu-le, mamu-le, kolade-le... (Valk.).

Pohalo li stanina mama
Stanite hiba nigde näma
Nigde näma ni v Ţaregrade
Ni v Ţaregrada ni v dali pole (Beşal.)

Çocucakların ellerindä sopalar, evdeki koyunnarın boynusundan çözülmüş trakacıklar, herbir koladacıda omuz aşırı asılı bizlän ip, angısına uşaklar geçirärmişlär kolada kolaçlarını, torbalarına da koyarmışlar verilän baaşışları: kolaççık, kovrik, pranik, bomboni, ceviz.

Karannık olduynan başlarmışlar gezmää büüklär. Kolada gezmäk soţial funkţiyasını gerçeklärmiş, bir soţial grupadan başka grupaya delikannı çocukların geçmesini kollarmış. Evli koladacıların çetesinä katılan genç çocuk/delikannı rituala görä sayılarmış evlenmää hazır adam (adlamak adeti).

Koladacılar giiyärmişlär yortu rubalarını, şapkaları donaklıymış kiyattan, kimi kerä bal mumundan yapılı çiçeklän (kitka - Valk., Kong.)

yada fenetlän, ellerindä – sopa (Valk.), çotra (Kotl., Kaz., Cal., Tom.). Kimi küülerdä koladacılarlan bilä gezärmişlär çalgıcılar. Adetçä kullanarmışlar bölä muzıka tertiplerini: çırtma, kaval, kemençä, daul, garmoşka (Tom., Beşg., Çad.). Büük küülerdä toplanarmış birkaç sürü, sayısı 15-20 kişi, kimi kerä bir sürüdä toplanarmış 40 kişiyädän (Valk., Kaz.). Kongazda Kolada kolunun sayısı belliymiş: kol başı (ţar) hem altı koladacı. Küülerä görä sürüyä girärmiş "izmetçilär": "kasir", angısı toplarmış parayı (Kaz., Tom.); "kedi", angısı mäularmış pençerä aşırı, haber vereräk çorbacılara, ani geldi koladacılar, istärmiş ev saabisindän yaanı yada slanina, Kolada türkülerini çaldıktan sora toplarmış kolaçları (Kong.); "popaz", angısı okuyarmış Kolada molitvası kolacın önündä (Kong.). Kolada sürüsündä mutlak varmış sürü başı : ţar - Kong., Kotl., Kaz., Tom.; stannik - Valk., angısı toplarmış parayı, kimi küülerdä da okuyarmış şükürlük molitvasını. Bundan başka, söleđiimiz gibi, koladacılarlan barabar çalgıcılar gezärmişlär.

Yaklaşarak evä, koladacılar çalarmışlar "kapu önü" Kolada türkülerini, taa çok bulgar dilindä, ama razgeler gagauzça da (deyelim, Beşgöz küüyündä):

Avşamêrsın, bey çorbacı!
Hêy, domne Koladele!
Hristos duudu Koladada.
Hêy, domne Koladele!
Bütün dünnä şafkı urdu.
Hêy, domne Koladele!
İnsannarda inkinat oldu.
Hêy, domne Koladele!
Saatlar tamannandı.
Hêy, domne Koladele!
Hristos erä duudu.
Hêy, domne Koladele!

(MGHT, 2003, 169).

Taa sora gagauz küülerindä peydalanmış Kolada türküleri romın dilindä dä. Örnek olarak Tomay küüyündän „kapu önü" Kolada türküsünü verelim:

Sus, băeri, măi dîrmeţ[1],
Vreme a sovostrîzeţ,

[1] Sus boieri nu mai dormiţi,
Vremea e să vă treziţi,
Casa să vă măturaţi, Lerule,
Şi pe masă încărcaţi, Lerule,
Că umblăm şi colindăm
Şi pe Domnul lăudăm.

Casasava maturaţi-le rule
Şi pe masa încîrcaţi-le rule,
Ca umblăm şi colindăm
Şi pe Domnului udăm.

(Сырф, 2007, 66).

"Kapu önü" Kolada türküsündän sora danışarmışlar ev saabisinä: "Avşamêrsın! Kabulsunuz mu musaafirlerä? Kabulsunuz mu koladacılara?". İzin alıp, koladacılar girärmişlär içeri da girişärmişlär çalmaa Kolada türkülerini, angılarının maanası – ayleyä kısmet hem bereket duası. Ev saabisinin istediinä görä, herbir evdeki kişi için çalınarmışlar maasuz türkülär.

XIX-uncu – XX-nci asirlerdä gagauz folklorunu toplayan rus etnografı V. A. Moşkov nışannêêr, ki gagauzlar Колада türkülerini bulgarca kimi fonetika diişilmeklerinnän, bozulmaklarınnan çalarmışlar:

Седнали се Светим Петар и Димитар
Седнали се да советват
Седнали се малу млогу (:)
Два дня три дня(:)
И три ношти.
Иутговаря Свети Димитар:
«Ай гиде время, лятну время,
Се попоташа сас таргофче
Се чаире соси вчаре».
Иутговаря Свети Петар:
«Ай гиде время, зимни время,
Всих амбары з желту жыту,
Се миханы з ройну вину».

(Мошков, 1902, № 3, 51).

Şindi bulgar Kolada türkülerinin peetleri unudulmuş, angıları da taa unudulmamış, pek diiştirilmişlär. Bulgarca hem romınca bozuk, diişik çalınan Kolada türkülerinin peetleri göstererlär, ani gagauzların çoyu bilmäzmişlär kullanılan dilleri. Örnek olarak birkaç Kolada türküsü bulgar dilindä verelim:

Üd govorän doynelär,
Molkay, mama, dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Molkay, mama, doynelär,
Lozem serdeţ dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Lozem serdeţ doynelär,
Lozem kopan dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Lozem kopan doynelär,
Tay zlaya zlatan dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Tay zlaya zlatan doynelär,
Kandili miron dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Kandili miron doynelär,
Kon miruya dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Kon miruya doynelär,
Ev saabiya dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

(Сырф, 2007, 66)

Aşaadakı türküdä bulgar tekstindä razgeler gagauzça laflar:

Puhayläläsa; numay Gergina,
Hey, koladelä; mey koladelä;
Numay Gerginay; edinay nadä;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Edinay nadä; na dobu rınok;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Na dobu rınok; altında masa;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Altında masa; üstündä kana;
Hey, koladelä; mey koladelä.

(Сырф, 2007, 66)

İhtär insannarın anmaklarına görä biliner, ani bulgar dilindä Kolada türkülerinnän barabar çalınarmış gagauzça da türkülär. Folklor toplayannarı yazmışlar birkaç türkü gagauz dilindä. Deyelim, Tomay küüyündän Kolada türküsü:

Uyanın, çorbacılar,
Geldi sizä Kolada;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Geldi sizä musaafirlär
Doldurun siz sofrayı;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Baaşlayın da bir kolaç,
Gözelleyin kolacı;
Türküylän Kolada

Geldi koladacılar;
Altın-gümüş kolaçta,
Bir da uygun kruçaylan
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Kon miruy Kolada,
Ev saabiya Kolada;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar.

(Сырф, 2007, 66).

İki gagauzça Kolada türküsü bulgar dilindä refrennän yazmış T. Zanet (Kotlovina küüyü, Reni rayonu, Odesa dolayı):

Nerdän kazandın sän bu averyayı
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora baa dikärdim,
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora booday saçırdım,
Star, Stanine, gospodine.
Allaa verdi, bereket oldu,
Star, Stanine, gospodine.
Bereket oldu, ambarlar doldu,
Star, Stanine, gospodine.
Bereket oldu, fıçılar doldu.
Star, Stanine, gospodine.
Te nerdän bän kazandım bu averyayı.
Star, Stanine, gospodine.
Kal saalcaylan: ev saabi da,
Star, Stanine, gospodine.

Balbokada yazılı ikinci Kolada türküsü birkaç variantta razgeler. En yaygın budur:

Çeketmiştir, Koladi, Koladele,
Svet Arangel, Koladi, Koladele,
Balan beygirlen, Koladi, Koladele,
Dünnyayı da, Koladi, Koladele}2
Dolaşmaa da, Koladi, Koladele,
Karşı gelmiş, Koladi, Koladele,

Allaha da, Koladi, Koladele,
Allah sormuş, Koladi, Koladele,
Nerde gezdin, Koladi, Koladele}2
Neler gördün, Koladi, Koladele,
Çok erde gezdim, Koladi, Koladele,
İslää da gördüm, Koladi, Koladele,
Bir erde de, Koladi, Koladele,
Pek titsi gördüm, Koladi, Koladele,
O titside de, Koladi, Koladele,
Tütün tütyar, Koladi, Koladele,
O tütün de, Koladi, Koladele,
Ateş yanıy, Koladi, Koladele,
O ateşte, Koladi, Koladele,
Üç genç yanıy, Koladi, Koladele,
İlk gençin de, Koladi, Koladele,
Elleri yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Bubasına, Koladi, Koladele,
El kaldırmış, Koladi, Koladele,
İkinci gencin, Koladi, Koladele,
Ayakları yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Anasına, Koladi, Koladele,
Karşı sülemiş, Koladi, Koladele,
Üçüncüsü, Koladi, Koladele,
Hemetten yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Saadıcının, Koladi, Koladele,
Önünü geçmiş, Koladi, Koladele,
Kal saalıcaylan, Koladi, Koladele,
Svet Arangel, Koladi, Koladele.

Bu Kolada türküsünün başka bir variantında bitki sıralarda meraklı diişilmeklär var (en büük günää – anayı saymamaa):

...Üçüncü genç – en bettän yanêy.
Allaa genä sorêy:
- Neçin yanêy?
- Neçin yanêy? - diy -
- Mamusuna elinnän urmuş.
Allaa diy ona ölä:
- Yansın da külleri da olmasın

(Zanet, 2010, 352).

Bizädän etişti din içindekisinnän taa bir gagauzça Kolada teksti. Yazılı Valkaneştä, ama biliner başka gagauz küülerindä dä (Kong., Dezg.) (MGHT, 2003, 169; Квилинкова, 2002, 34):

Moş Krêçun-Sfint Bătrın
Oturıy bir ceviz aacın altında.
O ceviz aacın dalında
Var bir altın salingaç.
Salingaçta da kim oturıy?
- İsus Hristos.
İsus Hristos küçücük.
- Kim onu sallıy salingaçta?
- Moş Krêçun-Sfint Bătrın.
Hem sallıy, hem sorıy:
- Nezaman dünnää bitkisi?
İsus Hristos ona süliy:
- Nezaman ool bobayı düyecek, kız da anayı,
Ozaman biläsin, ani dünnää bitkisi.

(Valk. AA)

Bu Kolada türküsünün peydalanması gagauzlarda, elbetki, baalı moldovan folkloruna. Kolada türküsünün baş personajı olarak, Moş Krêçunun mifologiya süreti geniş yaygın Moldovada hem Romıniyada.

Kolada gezmesinin önemni momenti – koladacılara geldikleri için baaşış vermäk. Koladacılara verärmişlär Kolada kolacı (örülü kolaç, sinidä kolaç), para, kiyattan yapılı Kolada çiçää, feneţ, yapaa ipliktän yapılı kitka, angılarını koladacılar osaat takarmışlar şapkalarına.

Adetçä sürüyü çaararmışlar içeri o evdä, neredä varmış delikannı kız. Burada koladacılara verärmişlär bir büük örülü sinidä kolaç, kimi küülerdä kolacın üstünä koyarmışlar slanina, domuz lokması yada süüş tauk (Kopç.), tatlılık (Cal.).

Kızlar hazırlarmış feneţ. Kim hazırlamamış feneţ, yada vermiş az para, onnara şakadan sölärmişlär türlü korkutmaklar, gülmää almaklarlan:

Kos-koca mitka,
Yapmamış kitka.
Soba ardından bakıy,
Sümükleri da akıy.

(Kong.).

Kimi kerä korkutmaklar çıkarmışlar aslı: koladacılar çıkarıp alarmışlar tokatları eki yaalarmışlar onnarı katrannan. Kolada korkutmakları bilinerlär hepsindä slavännarda (Виноградова, 1982, 132-135). P. Karaman, aaraştırıp Kolada yortularının negativ adet yapımnarını ("zulumnuk" tiplerini), gös-

termiş, ani onnar şaşılacak benzeşerlär hepsi Üülen-Duu Evropa halklarında (ţıt. Виноградова, 1982, 133).

Koladacıları herkerä içeri çaarmarmışlar. Pençerä yanında Kolada türküsünü çaldıklarından sora evdekilerin birisi çıkararmış baaşış: kolaç, ufak para. Koladacılar şükür edärmişlär kısa formulaylan, deyärmişlär "Kalın saalceylan" da gidärmişlär ileri. Koladacıların gezmesi sürtärmiş bütün gecä. Sabaalen, açan klisedä bitärmiş slujba, ţar sürüsünnän kızakta, türkü çalarak, uurarmışlar o evlerä, neredä avşamdan brakılmış toplanılan Kolada kolaçları. Burada toplanarmışlar kızlar, kiraz edärmişlär şarap da, sürü çaldıynan birkaç hayır dua türküsü, verärmişlär kolaçları (Kong.). Parayı hem kolaçları payedärmişlär ţarin evindä, herkezi alarmış kendi yavklusunun kolacını. Koladacıların anaları verärmişlär o kolaçtan birär parça komuşulara hem senselelerä, göstereräk gelin olacaa kızın becerikliini (Valk., Kotl.).

Koladada üç gün gagauz küülerindä olarmış horu (foru), herbir maalä yaparmış kendi horusunu. Çalgıcıları tutarmışlar ţarlär, ödeşärmişlär paraylan eki Koladada toplanılan kolaçlan. Horuya kızlar gidärmişlär giiyimni zarif fistannan, çemberindä renkli kiyattan çiçek, koladacıların da şapkalarında takılıymış Kolada kitkası. Horuda gençlär tanışarmışlar hem iilenärmişlär. Çocuk beendii kıza yollarmış kafadarını sölesin, ani dostu isteer ondan kızın çiçeeni. Eer kız yollarsa çiçeeni, sayılarmış, ani o kayıl buluşmaa çocuklan. Ama kız pek beendiysä çocuu, o örärmiş ona kiyat çiçektän bir feneţ.

Eni Yıl yortusunda var en çok adet hem ritual gezmesi. Gagauzların Eni Yıl adetlerinä örülü respublikanın üülen rayonnarında yaşayan türlü halklar adetlerinin hem adet sıralarının elementleri.

Eni Yıla karşı, üülendän sora 6-13 yaşında kızlar hem çocuklar gezerlär evdän-evä hem çalêrlar romın dilindä çoban kolada türküsünü "Plugomoşi". Adetin mutlak atributu – traka, angısını koladacılar urêrlar kolada türküsünün refrenini çalarkan. Çorbacıykalar baaşlêêrlar uşaklara, nicä Koladada, kolaççık, ceviz, bomboni, ufak para. Karannık olduynan, plugumoşi geziylar (Valk.), hêy-hêy gezerlär (Kong., Beşg., Tom., Baur.) büük çocuklar. Eni Yıla karşı gezän sürülär taa teena, nekadar Koladada, ama hep okadar plugumoşi türküleri işidilerlär gecä yarısına kadar. Hêy-hêy gezerlär 4-5 kişilik sürülär, evä çocukları çaarmêêrlar, türkülär çalınêrlar kapu önündä. Adet ritualına katılannarın birisi söleer teksti, öbürü baardêr buayı. Bua (Kong., Çad.); buva (Baur.); uultu (Valk.); uuludak (Kaz.) – ölä bir muzıka tertipi, angısını yapêrlar maasuz bu adet ritualı için. Kimi küülerdä (deyelim, Baurçuda hem Kazayakta), buadan kaarä, yaparmışlar maasuz bir alet, angısı çıtırdarmış – çıtırdak. Öbür hêyhêycılar herbir kuplettän sora urarmışlar kamçıyı hem baararmışlar "hêy-hêy" eki "ahou-ahou" – sansın güderlär öküzleri. Tomaylılar tutêrlar aklılarında adetin evelki elementini: puluklan taligaya koşarmışlar öküzleri. Kolada gezeräk, "çiftçi" çekärmiş kaarda ilk çiziyi, "haydayıcılar",

baararak "hêy-hêy", haydarmışlar öküzleri. Şindiki vakıtta puluklan artık gezmeerlär, ama kamçı, bua hem traka kalêrlar "Plugumoşi" adetinin mutlak atributları. Adet ritualını bitirdiktän sora çorbacılar vererlär hêy-hêy kolacı (plugumoşi kolacı) hem ufak para.

Plugumoşidä hêy-hêy türküleri romın dilindä çalınardılar, ama çok küülerdä gagauzça da vardı (Baboglo, 1969, 98; Kvilinkova, 2003, 170-173). Örnek olarak bir hêy-hêy türküsü verelim:

Avşamêrsın, amuca, avşamêrsın,
Yok vakıt uyumaa,
Bu avşam Svıntı Vasiliy avşamıdır,
Amıca kalkêr,
Çırakları, çobannarı toplêêr
Da onnara söleer,
Ani vakıt geldi sürmää.
Amuca gider,
Koşêr beygirleri hem öküzleri.
Ya, çocuklar, kaldırınız bir ses:
Hêy-hêy!
Gider Rusalimin bayırına,
Garalimin çayırına.
Öküzleri pulaa koşêr,
Kara çizi çeker,
Sürmää bitirer,
Ekmää çekeder,
Kırmızı koor gibi booday saçêr
Hem Allaha dua eder:
Yaamurlar olsun!
Geler vakıt.
Amuca gider, payları dolaşêr.
Açan gider, ekinneri görer:
Boodaylar graa gibi gözäl.
Amuca geler evä seviniptä,
Çıraklara, çobannara söleer.
Ertesi günü kalkêr sabıylän,
Çırakları, çobannarı toplêêr,
Paylara gider,
O gözäl ekinneri toplêêr,
Evä geler o gözäl ekinnärlän.
Maşinaya gider un yapmaa.
Undan geldiynän, ekmek yapêr.
Ekmeklär olêr gözäl, nicä
İsusun Hristozun üzü-gözü gibidir.

Toplêêr çırakları, çobannarı,
Hepsinä ekmek verer,
Sevinmeliktän birär filcan şarap buyurêrlar.
Da çıraklar, çobannar
Ölä dua ederlär Allaha,
Ani Sfıntu Vasilin saalı olsun,
Allaa versin sofrası postoyanno dolu olsun.
Hêy-hêy!

(Caltay, Kvilinkova, 2003, 172-173)

Gagauzlarda var adet saadıçlara hem yakın senselelerä rakıylan gitmää. Rakıylan gezerlär sade çocucaklar hem delikannı çocuklar. Onnara maasuz koyarmışlar yortu sofrası, ikram edärmişlär hem içärmişlär getirilän rakıyı. Musaafirä baaşlarmışlar gölmek hem para. Evel bu adetin varmış derin maanası hem o, bezbelli, baalıymış dedelerin kultunnan. Rakıylan gezmää adet batmadı öbür ritual sofraları gibi, o etişti büünkü günä kadar.

Gagauz küülerindä hererdä geçer survaki - Kaz., Baur., Beşg., Tom. (surva - Kong.; suvrak - Valk.; suraki – Çad.; zıvra - Kotl.). Bu adetin öz atributu – meyva aacından (kimi küülerdä süüt aacından) taazä koparılmış dalcaazlar, angılarını donadêrlar türlü renkli kiyat şiritçiklärlän: survaki - Kaz.; suvrak - Valk.; surva, survaknița - Kong.; suraki Çad.; zıvra - Kotl. Kızçaazlar hem çocucaklar (suvrakçılar - Valk.) gezerlär küüdä evdän-evä, urarak üç kerä survakiylän arkalarına, kutlêêrlar insanı Eni Yıllan, dua ederlär kısmet, saalık, bereket. Çorbacıykalar koparêrlar birär parçacık kiyat şiritçik eki fışkanın ucundan bir parça da koyêrlar onnarı tauk holluklarına, aniki tauklar ileriyä islää yımırtlasınnar. Adet sırasını tamannarkan, söleerlär:

"Surva,surva,
Pak gudina" (Kong.)

"Surva, surva,
Pak gudina,
Eski gudina" (Kaz.)

"Surak, surak,
Pak gudina" (Tom., Valk.)

"İdi, idi, gudina,
Pak gudina" (Kotl.)

Valkaneştä adet rituallarını yapannar bildirerlär geldiklerini türküylän:

Çerkiti, merkiti, Ay Vasil;
Ay Vasili, kıte zile,
Kıte oka de fasūlā,
Sorkuva, morkuva,

Day, baba, rojkuva.
Ku-ka-re-ku, petuşok –
Zolotoy grebeşok...

Uşaklara verärmişlär bomboni, ev pränii, kovrik, ufak para, kimi küülerdä dikmä basmacık, gerdan, blezik (Kong., Beşg.). Tomay küüyündä surva adetindän sora uşaklar gezerlär senselelerinä hem komuşularına. Girdiynän içeri, onnar saçêrlar erä booday hem çalêrlar kutlamak türkülerini rus dilindä: "Сеем, сеем, посеваем, / С Новым годом поздравляем!" Türküyü çaldıkları için onnara vererlär bir kırmızı yımırta hem bir basmacık. Üülendän sora çocucaklar gezerlär stävaylan (yıldızlan). Onnar taşıyêrlar sopanın yukarkı ucuna kakılı ikonayı, angısı donaklı renkli kiyat şiritçiklärlän, "ekerlär booday" (Kotl., Baur.), çalêrlar türkü, angılasının öz konusu – İsus Hristozun duuması, hem dä dua ederlär çorbacılara eni yılda kısmet hem varlık. Bunun için onnar kablederlär ufak para, bomboni, piçeni; çorbacıyka baalêêr stävaya bir basmacık. Stävaylan gezärmişlär Eni Yıldan (Baurçuda – Koladadan) Ay Yuvana kadar.

Eni Yılda küülerdä gezärmişlär kapraylan (capra rom. "keçi"). Kapra olacaa giiyärmiş bir çuval, donaklı türlü renkli kiyat şiritçiklärlän, kafasında – aazı açılan bir keçi maskası. "Keçiylän" barabar gezer bir çalgıcı, çalêr garmoşkada, "keçi" dä atlêêr, trakladarak tafta aazınnan. Ev saabileri koyarmışlar keçinin aazına ufak para, şükür ederäk kutlamak için.

İleri dä varmış, şindi dä var adet kumilär mutlak gitsinnär saadıçlarına. Genç kumilär götürerlär bir büük sinidä kolaç, kolacın üstündä süüş tauk, bomboni, piçeni, kuminin elindä – bir şişä ev rakısı hem bir garafa şarap. Geçän yıl evlenän gençlärlän barabar gider güveenin anası. Musaafirleri bolbol ikram ederlär, vererlär onnara baaşış hem para (ilk yıl vererlär gençlerä, sora da onnarın uşaklarına). Eni evlilär rakıylan hem kolaçlan giderlär yakın senselelerinä taa Ay Yuvan gününä kadar.

Kış yortularının bir özellii – türlü fal çekmäk hem bilgiçlik adetleri. Sölenildii gibi, onnar baalı Ay Andrey gününä, birkaçı İgnat gününä, ama taa çoyu Kolada hem Eni Yıl ajunnarına. Fal çekmäk predmeti – evlenmäk, saalık, evdeki kişilerin kısmeti, islää mi olacek gelän yıla hava, bereket. Fal çekmäk çalımnarı var türlü-türlü. Deyelim, Eni Yıla karşı suan kalendarına görä savaşarmışlar bilmää, nesoy olacek gelecek yılda hava. Suan başını kesärmişlär oniki parçaya, herbir parça nışannarmış belli bir ay. O parçaları, tuzlayıp, brakarmışlar dursunnar bir gecä. Ertesi sabaa bakarmışlar, angı parçanın taa çok suyu çıkmış, ona görä annarmışlar, angı ay kurak olacek, angısı da yaamurlu (Valk., Çeşm., Kotl.). Kazayak küüyündä o oniki parçanın herbirinä koyarmışlar booday, papşoy, yulaf tenesi h. b. Sayılarmış, ani angı parçanın taa çok suyu çıkarsa, o kultura (büüyüm) o yıl taa büük bereket vereceymiş. Küülerin çoyunda yılın nesoy olacaanı

annarmışlar Koladaya kesilmiş domuzun dalaandan (Kong., Valk., Kaz.). Hep o avşam herbir evdeki kişinin ecelini (kaderini) hem kısmetini annarmışlar adet pidesindän (pita - Kotl., pide - Valk., döşemä - Kirs., kıırma - Kaz. Tom., kirdä - Kaz., plaçinta - Cal.). Eni Yıl sofrası için çorbacıykalar pişirärmişlär bir pidä, angısının içinä, taa yazarkan, koyularmış türlü şeylär: booday başaa (bereket), bir demir para (zenginnik), meyva aacından bir çıbıcak (kısmet), üzük (düün), bir püskä yapaa (koyunnar zeedelenmesi; kimä düşärsä, çoban olacek), ev kuşu tüüyü (kuşların sayısı gelecek yılda iki kat zeedelenecek), bir samancık (hergelä zeedelenecek hem islää atlı) h. b. Adet sofrasında ev saabisi kesärmiş pideyi kaç kişi varsa, okadar parçaya. Sora kimä ne düştüysä o yıl beklärmiş aslıya çıksın pidä parçasında çıkan şeyin simvolikasına baalı olay. Bu adet biliner hererdä. Tomayda kı(v)ırmaya koyarmışlar sade bir para, angısı nışannarmış saalık, kısmet, Caltayda – bir para hem meyva aacından bir çıbıcak (ev hayvannarının zeedelenmesi). Valkaneştä evdekilerin saalını bakarmışlar cevizlerdän, angılarını günnüklärmişlär adet sofrasında İgnat günündä: dolu ceviz – saalık, boş ceviz – hastalık.

Gagauzlarda çok geçer kızların evlenmäk için fal çekmekleri. Eni Yıla karşı kızlar koyarmışlar yastık altına bir aynacık, umutlanarak düşündä görmää yavklusunun üzünü, sabaalen dä kırnakça süpürärmişlär içerleri, gübürleri çıkararmışlar sokaa, basarmışlar süpürgeyä da sesirgenärmişlär – angı adam adı ilk işidilärsä, ölä olaceymış kocasının da adı (Valk., Kirs.). Buna benzär fal çekmeklär bilinerlär Çeşmäküüdä Koladaya karşı. Kızlar, çıkıp sokaa, sesirgenärmişlär, angı taraftan köpek salacek, horoz ötecek, kuzular meeleyecek, taliga gıcırdaması işidelecek h. b. – o taraftan da kızın güveesi gelecek. Kirsovda kızlar aul aşırı atarmışlar çizmelerini da beklärmişlär: ilk geçän delikannı güvää olacek. Kızlar taa fal çekärmişlär, nezaman evleneceklär: pişirärmiş birär küçük ekmecik (pitacık) da, toplanıp bireri, hepsi birdän atarmışlar kendi pitacıklarını evdeki köpää. O kız, kimin ekmeeni köpek taa ileri iyärmiş, ilk evleneceymiş (Kirs.).

Eni Yıllan baalı çok inanış. O günü ev lääzımmış tertiplensin hem süpürülsün, hepsi ev işleri bitirilsin, evdekilär hepsi lääzımmış kalksınnar erken, aniki bütün yıl erken kalkmaa. Adetçä Eni Yıla karşı (Valk.) hem Koladaya karşı (Kirs.) gecä yataanı döşetmärmişlär hem lampanın şafkını küçültmärmişlär. Burada görüner üülen slavännarın ritualı gecä uyumamaa hem ateşi süündürmemää. Nicä dä bulgarlarda, varmış adet: Eni Yıla karşı eki Survakinin ilk günündä sofrada oturarkan kim ansırarsa, ona ev saabisi adarmış ilkyazın baaşlamaa ilk kuzuyu. Şindiki vakıtta adet unudulmadı, ama kuzunun erinä adêêrlar bir büük baaşış.

Eni Yılın ikinci günü gagauzlarda biliner nicä Hayvannarın günü. Bu gündä adetçä ikram ederlär büük hayvannarın (sıırların) saalı için. Adamnar toplanarmışlar, iyärmişlär-içärmişlär, herkezi savaşarmış ikram etmää

kendi şarabından, aniki hayvannar saa olsun hem zeedelensin. Avşamdan geç gecä vakıdı çocuklar (yavklu hem onun kafadarları) gidärmişlär kızın evinä kürümää ahırları. Onnar lääzımmış yapsınnar bunu saklı, ev saabisinin haberi olmasın. Kız onnara yardım edärmiş: avşamdan brakarmış tokadı kitlenmedik, sölärmiş çocuklara, neredä durêrlar küreklär, nicä görünülmedik gitmää ahırlara. Paklayıp ahırları, çocuklar urarmışlar pençerelerä, istärmişlär yaptıkları için ödek. Ertesi günü ev saabisi lääzımmış yapsın bir konuş. Bu dam kürümää adetindä varmış paklanmak magiyası, o yapılarmış, aniki korumaa ev hayvannarını kötü kuvetlerdän.

Üçüncü büük kış yortusu Ay Yordan (06.01/19.01) - Kong., Valk., Kaz., Tom., Kotl. (Yordan günü - Kong., Beşal., Çad., Tom., Kaz., Kirs.; Ay Yordan günü - Valk., Kong.). Bu gündä olmazmış yapmaa hiç bir iş, insan gidärmiş kliseyä, alarmış komka, eni ayazma, angısını bütün yıl kullanarmış türlü hastalıklardan ilaç gibi. Öz ritual yapımnarı olarmış yortunun önündeki günü: Büük ayazma (Kong., Kirs.); Ay Yordan ajunu (Kong.); Stauro suya atılıy (Valk.). O günü klisedä okuyarmışlar suyu: bir büük klisä teknesinä atarmışlar kruçayı da brakarmışlar onu sabaaya kadar. Eer kruça donarsa, buzlanarsa, sayılarmış, ani yıl olacek bereketli. Suyu sfinţit edärkän patladarmışlar piştofları hem tüfekleri (Kong., Beşal., Kirs.). Suyu klisedä sfinţit ettiktän sora popaz gezärmiş küü içindä, ayazmalarmış evleri, yapıları, bunun için çorbacıykalar verärmişlär ona adet kolacı. Pınarların suyunu ayazmalarmışlar Ay Yordan günü (Kong.). Paklanmak için hem fena kuvetlerdän korunmak için çorbacıykalar savaşarmışlar bitirmää ev işlerini: paklamaa, kırnaklamaa; inanarmışlar, ani bu yardım edecek onnara bütün yıl hastalanmamaa (Valk.). Erken sabaalen karılar gidärmişlär kliseyä ayazma almaa, ayazmalarmışlar onunnan evi, herbir evdeki kişiyi, evdeki hayvannarı hem kuşları. Hastalar hem sakatlar yıkanarmışlar ayazmaylan, inanarak, ani o alıştıracek onnarı (Kaz.). Ay Yordanda küülülär tutarmışlar oruç, avşamdan bişey imärmişlär, - aniki bütün yıl olmaa saa hem kaavi (Kong.). Yordannar yaparmışlar gününü.

Yanvarın 7-dä/20-dä gagauzlar yapêrlar Ay İvan gününü (Ay İvan - Kong., Kotl., Tom.; Ay Yuvan - Valk., Beşal.; Sveti İvan - Kong., Tom.,Çad., Baur.; Van günü - Kaz.). Bu gündä yaparmışlar eni evlilerin hem İvannarın yıkamak ritualını. Onnarı çekärmişlär pınarın yanına, yıslarmışlar, sora da İvannar hem eni evlilär çaararmışlar hepsini evä da bol-bol ikram edärmişlär. Küçük İvannara evdä serpärmişlär su hem çekärmişlär kulaklarını, – ani büüsünnär kaavi hem saa. Nicä dä bulgarlarda, gagauzlarda var adet kurtulmaa yıkayıcılardan paraylan eki şaraplan. Şindiki vakıtta yıkamak erinä su serperlär. İvannar yapêrlar günnerini, toplêêrlar konuş, Ay İvanın adına vererlär kurban. Kurban baaşlarmışlar bir toklu, taa siirektä – bir horoz. Kimi kerä hayvanı baaşlarmışlar diri, ama taa sık kesärmişlär. Kazayak küüyündä kurban kesmesinä hazırlanmasının hem kurban kes-

mesinin varmış türlü adet yapımnarı. Keseceykän tokluyu, onun boynusuna baalarmışlar bir peşkir, buynuzunda yakarmışlar bir mum. Küü popazı gezärmiş küü içindä da sfinţit edärmiş kurban olacak tokluları, bunun için ev saabileri verirmişlär popaza ön budunun birisini. Kurban toklusunu atarmışlar fırına bütün, doldurup içini boodaylan. Kurbanı üleştirärmişlär komuşulara, senselelerä, kim yaparmış gününü, ikram edärmiş musaafirleri. Adetä görä, kurban bütünnä lääzımmış verilsin insana, onuştan baaşlarmışlar toklunun derisini bilä.

Bitki kış yortusu – Babu günü (08.01/21.01) - Kong., Beşal., Kaz., Beşg., Çad., Tom., Kirs.; Babin, Babingünü - Valk., Kotl., Ay Babin - Valk., Kong. Bu gündä adet rituallarına katılarmışlar sade karılar, en önemni adet kişisi - küü babusuymuş. Bu gündä o toplarmış hepsini karıları, kimä yardım etmiş duudurmaa, da koyarmış onnara adet sofrası. Evelki vakıtlarda babu satın alarmış bir dana, bir fıçı şarap, tutarmış çalgıcı. Karılar gelärmişlär adet sofrasına baaşışlarlan (rakı sabunu, peşkir, fistan için plat, fıta h. b.), taa getirärmişlär ekmek, fasülä, kartofi, turşu h. b. Baaşışları asarmışlar içerdä gerili ipä (Valk.), atarmışlar babunun omuzuna (Kong., Tom), baalarmışlar babuya (Kaz.). Adet sofrasından sora babuyu giidirärmişlär gelin rubasına (Valk., Çad., Tom.), eski rubaya (Kaz.), giidirip biyaz rubaya, sararmışlar yapaaylan (Kong.), oturdarmışlar kızaa eki taligaya da şamataylan gezdirärmişlär küü içindä. Sora götürärmişlär dereyä eki pınara da yıslarmışlar (Kaz., Tom.). Evä dönärkän, babu yaparmış kendisini ölü, da ozaman karılar ellän taşıyarmışlar onu içeri (Kaz.). Kotlovinada varmış adet kaldırmaa ellän küü babusunu birkaç kerä yukarı. Hepsi bu adet yapımnarında var produktiv harakteri, onnar nışannêêrlar (simvollêêrlar) eni yaşamanın duumasını.

Ozamandan beeri, açan uşaklar başladılar duumaa bolnițada, diişildi Babu gününün adetleri dä. Şindi karılar toplanêrlar birisinin evindä, konuşêrlar, şennenerlär, varsa kaar, kızak kayêrlar. Babu gününün bir vakıt varmış önemni adet yapımnarı, şindi sä o döndü bir şen küü iilenmesinä.

Koladacılar. Komrat kas., 1960-cı yıllar

Koladacılar. Tomay küüyü, 1960-cı yıllar

FOTOLARDA

Koladacılar. Kongaz küüyü, 1960-cı yıllar

Koladacılar, 1960-cı yıllar

ÇOK-MAYDAN KÜÜ PRİHODU BENDER UEZDİ
(1875 yıl)

Voznesenie (Saabinin Gökä çıkması) klisesi, Çok-Maydan küüyü

...Kolada hem Eni Yıl yortularının karşılama günündä avşam üstü evlerin pençerä yanında kutlêêrlar çorbacıları yortuylan moldovan dilindä, söleerlär başka sözlär hem cümbüşlär; Eni Yıl hem Paskellä günnerindä gezerlär evlerdän-evä da kutlêêrlar yortuylan, Lazari günü dä gezerlär sade kızçaazlar, taa çoyu üç kişi, angıların birisi, kapêêr suradını batiklän, öbürleri dä tutêr elindä birär batik. Kız oyun oynêêr, göste-rer kendini nicä bir gelini, başkaları da çalêrlar Lazari türküsünü (Lazari cumertesi baaşlêêrlar biyaz yımırta, Paskelledä – kırmızı yımırta, başka günnerdä – kovrik hem ceviz).

Uçtum, gittim, dala kondum. Lazare, Lazare!
Dal da bana emiş verdi. Lazare, Lazare!
Bän emişi erä ektim. Lazare, Lazare!
Er dä bana çimen verdi. Lazare, Lazare!
Bän çimeni koyuna verdim. Lazare, Lazare!
Koyun bana kuzu verdi. Lazare, Lazare!
Bän kuzuyu beyä verdim. Lazare, Lazare!

Приходъ Чокъ-Мейданъ бендерскаго уѣзда.

(Продолженіе)

Обычаи, повѣрья и предразсудки.

Въ первый день весны, когда начинаютъ сѣять, на крышѣ дома появляется краснаго цвѣта поясъ, или за неимѣніемъ послѣдняго красный платокъ. Это для того, чтобы хлѣбъ зерномъ былъ красный. Поясы эти лежатъ на крышѣ недѣлю времени; далѣе съ 1 числа марта мѣсяца по 9 женщины не мажутъ отверстія печей, дабы не замазать цвѣта пшеничнаго зерна, или дабы не повліять на появленіе необходимыхъ дождей. Въ среду средопостной (Великаго Поста) недѣли женщины обыкновенно считаютъ прядево и яйца.

"Çok-Maydan küü prihodu Bender uezdi".
Popaz Çok-Maydan klisesi Konstantin MALAY.
(Kişinöv Eparhial Vedomosti, № 22, 15-30 noyabri 1875 y.)

Bey dä bana katır verdi. Lazare, Lazare!
Pindim, gittim Kara suya. Lazare, Lazare!
Kara suda kannar akar. Lazare, Lazare!
İki dilber durmuş bakar. Lazare, Lazare!
Biri küçük, biri – büük. Lazare, Lazare!
Küçüceenä alma attım. Lazare, Lazare!
Büüceenä seläm verdim. Lazare, Lazare!

Piinir haftası, Büük oruç önündä, o bir adet, açan küçüklär giderlär büüklerä evä da prost olêrlar, uşaklar kablederlär saadıçtan birär mum.

Kolada yortusu için hazırlanmêêrlar. Ama neredä yapılarsa hazırlanmak, o diil bu yortuya, ama sorakı Eni Yıla. İkinci hem üçüncü yortu günü – işlenir günnär, ama bitki vakıt rus ya da, nicä onnar kendilerini sayêrlar, moldovan popazları çekettilär çıkarmaa, ani lääzım üç gün Koladayı kutlamaa, sansın o Eni Yıl. Eni Yıl kutlanêr gözäl kutlamaklan. Yok yılda bir yortu, angısını gagauzlar ölä kutlêêrlar, nicä Eni Yılı. Yortu sürter onnarda üç gün, o günnerdä içiler çok şarap. O kişi, angısı çok sayêr bu yortuyu, taa yortuya karşı lääzım sarfoş olsun. Angısı yaşamasında hiç içmemiş içki, o da lääzım içsin. Buna sebep olêr biri-birini kutlamaa adet. Uşaklar – anasına-bobasına, kumilär – saadıçlara, küçüklär – büüklerä mutlak lääzım gitsinnär baaşışlan (bu – bir büük kolaç, onun üstündä bir parça slanina yada yaanı, yada bir şişä rakı, bir çotra şarap). Çorbacı ikram eder saygılı musaafirleri, kendisi dä içer musaafirlerin getirdii içkidän, sora giderlär başkasına, sora taa başkalarına

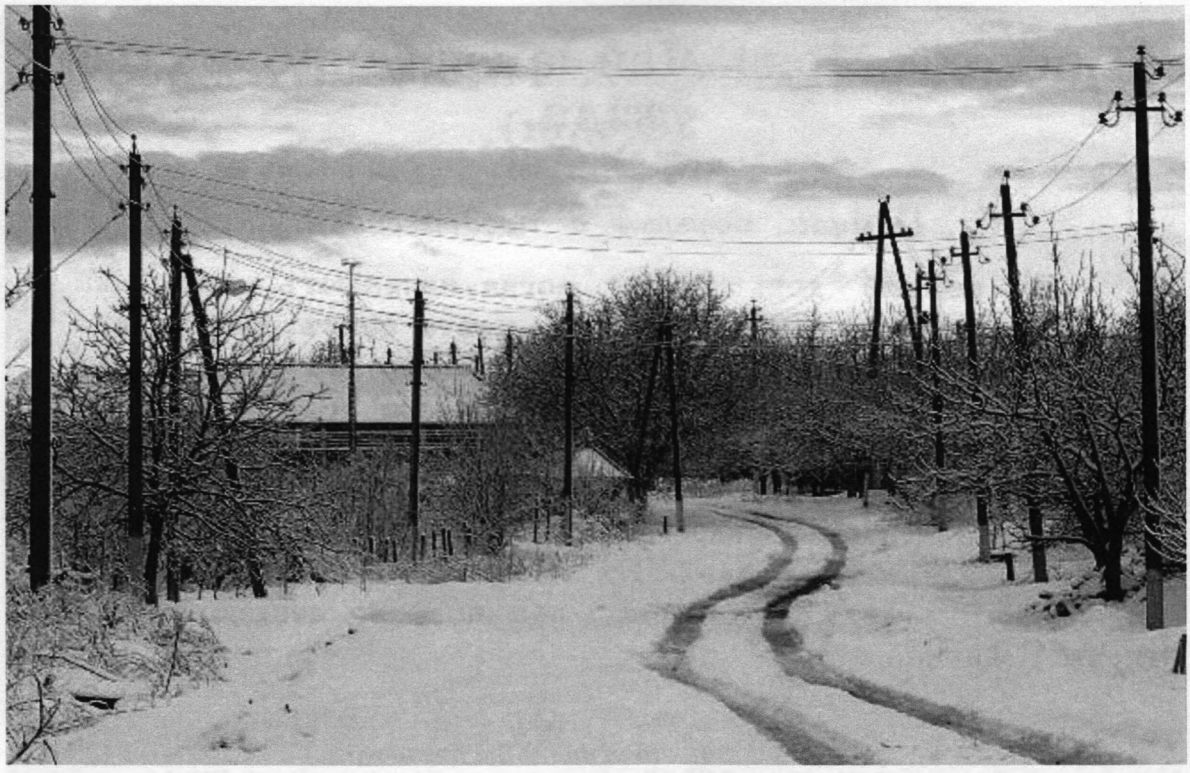

Çok-Maydan küüyü kışın

h. b. Popazı, açan o gider kliseyä, taa aydınnanmadaan, karşılêêrlar birkaç genç olan, angıları saygıylan ikram edelär onu rakıylan. Bu gençlär, taa sabaa olmadıynan, alatlêêrlar kutlamaa Eni Yıllan hısımnarını, angılarını ikram ederlär rakıylan, hısımnar baaşlêêr onnara basmacık. Uşaklar da erken sabaalen gezerlär evdän-evä da kutlamak erinä hepsinä, kim var evdä, yavaşıcık urêrlar fışkancıklan yada sopacıklan, söleyeräk bulgarca, diil gagauzça, «surova godina pak do godina» (sayılêr, ani yaşadık da etiştik bu yıla, dileeriz sizä etişmää gelän yıla da). Burdan geler Eni Yılın gagauzça adı «Çubuk günü».

Eni Yılın ikinci gününä, yortu kutlamalarını ilerletmää deyni, deniler «Öküzlerin günü». Bu günü saygı göstererlär aar hem faydalı izmetä, angısını yapêr işçi hayvannar. Bu gecä öküzleri hem işci hayvannarı doyurêrlar taa islää, nekadar her gün. Eer yabancı birkimsey bularsa kolaylık kürümää damı, ozaman çorbacı lääzım ikram etsin o temizlediciyi, kurup ona bir bol masa. Ama eer çorbacı tutarsa o kişiyi, temizlärkän onun damnarını, ozaman ikram eder «kabaatlı» kişi. Çekinerlär kızaklarda, taligalarda, arabalarda, kimi kerä eskimiş, poçta stanţiyasında arhivdä bulunan tarantasta, angısına koşêrlar altı eşek hem dä yanında yolca giderlär atlı eşeklerdä h. b. Bu gösterer, ani üç gün gagauz küüyündä olêr bir gösteri hiç diil taa aşaa, nekadar rus Maslenitası. (Neredän çekiler bu şenniin adı hem maanası, kimsey bişey bilmeer)...

Çok-Maydan klisesinin popazı Konstantin MALAY
(Kişinöv Eparhial Vedomostileri, № 22, 15-30 noyabri 1875 y.)

Koladacılar.
Çok-Maydan, 1960-cı yıllar

Koladacılar.
Çok-Maydan, 1960-cı yıllar

KOLADACILARI

Koladacılar.
Komrat, 1960-cı yıllar

Koladacılar.
Komrat, 1960-cı yıllar

GAGAUZ KOLADA İMEKLERİ

Paça

Sütleş

Kaurmalar

Kaurma

Kıvırma

Ekmek fırında

Gagauz kızları milli rubalarınnan.
Çok-Maydan küüyü,
1960-cı yıllar

Çok-Maydan küüyü,
1960-cı yıllar.
(Fotolar Domnnika
Akbaşın arhivindän)

FOTOLARDA

Çok-Maydan küüyü, 1940-cı yıllar

Çok-Maydan küüyü, 1950-cı yıllar

Gagauz delikannıları milli rubalarınnan.
Komrat k., 1950-ci yıllar

Gagauz düünü. Komrat k.,
1950-ci yıllar.
(Fotolar Mariya Gerçunun arhivindän)

Gagauz aylesi milli rubalarınnan.
Komrat k., 1950-ci yıllar

Gagauz aylesi.
Komrat k., 1960-cı yıllar

Stepan BULGAR, istoriya doktoru

GAGAUZ NAMUZ KODEKSİ – HALKIN ADETLERİNÄ GÖRÄ YAŞAMAK KURALLARI

İstoriyada gagauz halkı kurdu kendi milli yaşamasında bir reglament, angısının bir sıra kuralları korundu büünkü günä kadar. Milli yaşamanın temelindän geler sözdä, folklorda kalmış kurallar angılarından gagauzların arasında bilinärdi «**Gagauz namuz kodeksi**»: ***«namuz»***[1], ***«namuzsuz»***[2], ***«nam»***[3], ***«nam için»*** h. b.

Termin «***namuz***» büün dä kullanılêr gagauzlarda. Gagauziya Başkanı emini tanıdêr önemni istoriya bilgileri. İrina Vlah emin etmesindä iyülün 19-da 2019 yılda söledi: «**Emin ederim Gagauz Erinin halkına izmet etmää, insan hem vatandaş haklarını hem serbestliini, Moldova Respublikasının Konstituţiyasını, Gagauz Eri Temel Kanonunu hem başka erli kanonnarı saymaa hem korumaa, namuzlan bana verilän Gagauz Eri sorumnuluk ükünü taşımaa**»[4]. Emin tekstindä var sözlär: «***namuzlan bana verilän Gagauz Eri sorumnuluk ükünü taşımaa***». Başkanın emini annadêr bizä moral tradiţiyaları için, ani onun temelindä kurulmuş gagauzların namuz kodeksi, angısı oldu halkın ruh mirasının fenţesi.

«***Namuz***» annayışı – bu bir çoktaraflı kategoriya, angısı kuruldu gagauzların arasında orta asirlerdä Balkannarda. O vakıtlarda gagauzların kulturasına girdi en önemni namuz terminneri. Gagauzların «***namuz***» annayışının var analogiyası türk halkında, kimi Balkan hem Poyraz Kavkaz halklarında[5].

Geografiyaya görä gagauzlar yaşêêr düzlük hem açık erlerdä. Olarak ortodoks hristian, gagauzlar kurdular kendi «*Namuz kodeksini*», belli ederäk iit adamın «*namuz*» hem «iitlik» annayışlarını. Butakım uzun vakıtta kuruldu gagauzların moral kuralları, adetlär hem tradiţiyalar, angılarında belli edildi iit adam, babaiit «*namuzu*» hem büük yaşta insannara saygı.

---

[1] Gagauzça-rusça-romınca sözlük = Гагаузско-русско-румынский словарь = Dicţionar găgăuz-rus-român. Chişinău, 2002. C. 477.

[2] Там же.

[3] Там же.

[4] http://gagauzinfo.md/top1/48189-irina-vlah-prinesla-prisyagu-i-vstupila-v-dolzhnost-bashkana-gagauzii.html Клятва Башкана Гагаузии на инаугурации 19 июля 2019 г.

[5] Кодекс чести дагестанцев https://knowledge.allbest.ru/moscow/3c0a65625b2bc78b4d43a8942 1306c37_0.html

Var nicä saymaa, ani gagauzların topluluunda «*Namuz kodeksi*» başladı kurulmaa 1320-ci yılda, açan Dobruca devleti çıktı istoriya arenasına. Tanınmış arheolog Georgiy Atanasov, angısı çalıştı arheologiya kazılarında Dobruca devletinin eski topraklarında, yazêr, ani gagauz küüleri bulunêrlar haliz Dobruca devletinin o sınırları içindä. Legendaya görä gagauzlar yaparmışlar askerlik izmetini knäzlerdä Balik, Teodor, Dobrotiţa hem İvanka Dobriçoglu armiyasında. Gagauz askerleri slujba yaparmışlar Kaliakra kalesinin garnizonunda[6]. İstoriya aaraştırmalarına görä XIV-cü asirdä kurulêr profesional asker kulturası o gagauzlarda, angıları bulunarmışlar Dobruca devleti armiyasında.

«*Namuz kodeksini*» kurdular gagauzların büük hem saygılı insannarı, ortodoks popazlar, «hacı» gagauzlar hem geroy gagauzlar. Açan gagauzlar Balkannardan geçtilär Besarabiyaya da kondular Bucak topraklarına, general İ.N. İnzov yazdı moral kodeksi kurallarını, angılarına görä gagauzlar hem başka halklar lääzımdı yaşasınnar Bucakta:

«... ihtär insannara, angıları yaşêêrlar kusursuz dooru,lääzım göstermää saygı: yok nicä onnarı laflan ya da başka türlü küstürmää, lääzım seslemää hem hesaba almaa fikirli kişilerin nasaatlarını... »[7].

«... Bütün küüyün insannarı lääzum yaşasınnar biri-biri arasında saygılıkta hem dostlukta...»[8].

«... genç insannar diil lääzım geçsinnär insannar arasında yaşamak kurallarını...»[9].

«... Diil lääzım unutmaa, ani yapmaa merhametlik hem fakirlerä ii işlär var haliz hristian iilii, angısına görä iilik yapan insannara prost ediler günählar...»[10].

XX-ci asirin çeketmesindä gagauz aydınnadıcısı Mihail Çakir yazdı kendi moral kodeksini gagauzlara deyni. Bu moral kodeksi nasaatları tiparlandılar kiyatlarda birkaç adında: ***«Faydalı söleyişlär»***[11], ***«Fikirli söleyişlär Allah için»***[12] hem ***«20 moral nasaatı kısadan»***[13]. Verelim Mihail Çakirin birkaç nasaat sözünü, angılarında aydınnadıcı üüreder gagauzları, ki onnar:

«...yapmasınnar fenalık için fenalık, ama iilik yapsınnar, olmasınnar

---

[6] Атанасов Георги. Добруджанското деспотство. Велико Търново, 2009. С. 443.

[7] Инзов И.Н. Инструкция «Об обязанностях сельских приказов»// Булгар С. Страницы истории города Вулканешты. Кишинев, 2010. С. 80.

[8] Там же. С. 81.

[9] Там же. С. 82.

[10] Там же. С. 83.

[11] Dicţionar gagauzo (tiurco) – român pentru gagauzii din Basarabia (ajutorul gagauzilor de a învăţa mai uşor limba română şi de a vorbi bine româneşte/ Alcătuit de profesor pensionar protoiereul Mihail Ciachir. Chişinău, 1938.S. 103-105.

[12] Там же. S.105-107.

[13] Там же. Форзац обложки. 20 morala nasaatı kısadan.

duşmannı, garazkärlı, şiret, üfkeli, gamazlı fena, kötü ürekli, ama olsunnar saburlu, sevgili hem hayırlı...»[14].

«...olsunnar aziz, dooruluklu, namuzlu, ikramnı, uslu, sadıklı, hayırlı, pak ürekli, selemetli, barışmaklı hem ii ürekli, hem dä käämilli göklerdä Olan Boba gibi»[15].

Ama Mihail Çakir başka yazılarında gösterer, ani Birinci dünnä cengindän sora, açan romınnar aldı Besarabiyayı, gagauzlarda çeketti bozulmaa o moral kodeksi kuralları. Mihail Çakir yazêr, ani gagauzların arasına girer sarfoşluk hem başka prost alışkannıklar:

«Gagauzların sarfoşlanması, bekri olması büük kusurdur. Sarfoşluu, bekrilii hiç bilmezlärdi evelki gagauzlar, ama şindiki gagauzlar bu fena adeti edendilär eni vakıtlarda hem götürerlär kendilerini fukaaralaa, kısmetsizlää hem dä kayıboluşa»[16].

«Hesapsızlık gagauzların kusuru, kısmetsizliidir, belasıdır. Evelki gagauzlar hesaplıydılar, korunaklıydılar, herbir adama inanmazdı, herbir iş için çok hesap, çok danış yaparmışlar, hem dä ihtärların hem dä popazların nasaatlarını seslärmiş»[17].

Yaşamak olmuştu zor, neçin ani insannar pek fakirleşmiş. Gagauz yazıcısı Harlampiy Zavrak kendi hatırılarında yazardı: «Yaşardık biz prost, *imää dä yoktu, giiyinärdik ötää-beeri»*[18].

Yazık, ama yıllar içindä «*Namuz kodeksi*» kurallarının çoyu unuduldu. XX-ci asirdä gagauzların «*Namuz kodeksi*» yavaş-yavaş çeketti sayılmamaa. Çok zarar getirdi gagauzların «*Namuz kodeksinä*» 1917-ci yılın revolütiyası hem Rus imperiyasının yıkılması, sora romın okupaţiyası 1918–1940-ci yıllarda, cenk vakıdı okupaţiyası 1941–1944-cü yıllarda.

Romınnarın jandarları düüyärdi insannarı sokakta, şkolada, armiyada hem nerdä olursa. Bölä politika lääzımdı yapsın gagauzları ikinci sort insan. Romın okupaţiyasına görä gagauzlar lääzımdı olsunnar romınnarın çırakları hem kulları. Ama gagauzlar karşı koyardılar romın politikasına. Gagauzlar savaşardılar korumaa milli namuzunu, angısının temeli – «*Namuz kodeksi*». Gagauzların etnika biliminin önemni kuralı, angısı üüreder insanı korusun kendisinin hem halkın dooruluunu, kendi topraanı. Biliner, ani insan sade kendi topraanda var nicä korusun kendi

---

[14] Çakir M. Evangeliya okuyacak gagauzlara nasaat sözü// Ay boba Mihail Çakir. Gagauzlar: istoriya, adetlär, dil hem din/Concepţie S. Bulgar. Chişinău, 2007. S. 158-159.

[15] Hep orada. S. 159.

[16] Çakir M. Besarabiyalı gagauzların istoriyası// Ay boba Mihail Çakir. Gagauzlar: istoriya, adetlär, dil hem din/Concepţie S. Bulgar. Chişinău, 2007. S. 74-75.

[17] Hep orada. S. 75.

[18] Заврак Х. Кое-что из моей жизни: воспоминания и дневники/ Сост. Н. Заврак. Кишинев, 2019. С. 23.

halkının namuzunu. Gagauzlar çok kerä gösterdilär kendi harakterini. 1918-ci yılın romın okupantları tuttular birkaç gagauz da çekettilär zeetlemää: «*En çok, birkaç saat, dayandı İordanov. O kaavi bir adamdı. Eski ofiţer, küüdä üüredici, gagauz... Dayanardı kaavi, bişey sölämedi...*»[19]. K.G. İordanov satmadı kendi kafadarlarını, da romınnar öldürdülär onu.

Pötr Genov, gagauz halkının patriotu hem şannı bir adamı, 1918-ci yılda I-ci Besarabiya polku rota komandiri 1920-ci yılın Moskvadan yazarmış mektupta kardaşına Georgiy Genova Besarabiyaya: «*...Unutma, ani halkın senin zeet altında, bekleer senin yardımını kurtarmaa halkını*»[20].

Vasiliy Arabacı düüşmüş romın okupantlarınnan. Kendi biografiyasında yazêr: «*...1918-ci yılın oldum Besarabiyada okupant askerinnän düüşän partizan grupasının başı*»[21]. Vasiliy Arabacı düüştü okupantlarlan siläh elindä, sora çok yıl çalıştı korumaa gagauzların milli dooruluklarını, dilini hem kulturasını.

İstorik Atanas Manov yazêr gagauzların harakteri için, ani onnar «*...namuzlu hem serbest...*»[22] insannar.

Bir romın Aleksandr Satmari, angısı işlärmiş Valkaneştä şkolada üüredici, yazarmış, ani gagauzlar «*...kendi harakterinä görä meraklı insannar. Kimi kerä onnar yavaş, kimi kerä pek fena. Tabeetindä varvarlık var, neçin ani onnar çok kinni ...*»[23].

Romın yazıcısı Zahariya Stanku yazmış bir povest «*Uruma*», neredä gösterer gagauzları nicä prost, çirkin hem kötü insannarı[24].

Cenk vakıdı dekabrinin 11-dä 1941-ci yılda Romıniyanın devlet sekretariatı, angısı kullanarmış romınizaţiyayı, kolonizaţiyayı hem inventarizaţiyayı, verer izin Besarabiya gubernatoruna, ki «*...marşal Antonesku vermiş izin <...> Besarabiya üülen tarafına, neredän gagauzlar lääzım kaldırılsınnar... Ukraynaya. Prinţipä görä Dobruca makedonnarı lääzım geçirilsinnär gagauzların küülerinä, neredä onnar koyun bakaceklar...*»[25].

Romın poliţiyası belli edärmiş, ani «*Gagauzlar, angıları Komratta çoyu, insannar fena, karşı koyêrlar rejimä hem hep zıt (karşı) giderlär...*»[26]. Butakım

---

[19] Шорников П.М., Булгар С.С. В рядах революционно-освободительного движения Бессарабии// История и культура гагаузов. Комрат–Кишинев, 2006. С. 302.

[20] Булгар Степан. Жан пазары. Кишинев, 1988. С. 12.

[21] Там же. С. 46.

[22] Манов А. Потеклото на гагаузите и техните обичаи и нрави. В две части. Варна, 1938. С. 47.

[23] Satmari Al. Monografia satului Vulcăneşti jud. Cahul // „Şcoala Basarabiei". - 1920. - Iunie - № 8. P. 652-664.

[24] Станку З. Урума// Современная румынская повесть. Москва, 1979. С. 67, 75, 76.

[25] НАРМ. Ф. 112, оп. 2, д. 47, л. 7 (Перевод с румынского)

[26] НАРМ. Ф. 680, оп. 1, д. 4487, л. 1а.

romın administraţiyası gagauzları sayılardı duşman gibi[27]. Bunu gösterer çok arhiv dokumenti hem istoriya kaynakları, dokumental hem yaratma kiyatları da. Şkola kiyatlarında, romınnarın istoriya kiyalarında veriler falsifikaţiyalı istoriya, neredä gagauzlar için bişey yok yazılı. Bilimci, filosofiya doktoru L.E. Kriştapoviç yazêr: «... *halk, angısı unutmuş istoriya içindä kendi etnika tanıması, kaybeler istoriyada*»[28].

«*Gagauz namuz kodeksinin*» bir parçası – asker tradiţiyaları, angıları büünkü günä kadar taa incelenmedilär, neçin ani çok işlär unuduldu. Asker tradiţiyaları kuruldular gagauzların arasında XI–XIV-cü asirlerdä, açan kurulardı Dobrucada hem Kara deniz kenarında gagauz etnosu. Asker tradiţiyaları ilerlettilär hem kaavileştirdilär gagauzların milli harakterin bölä çizilerini, nicä: üreklik, kıyaklık, iitlik h. b.

Rus etnografı V.A. Moşkov yazêr Besarabiya gagauzlar için: «...*Gagauzlar olêrlar çok talantlı asker slujbasına: onnardan çıkêr çok belli, akıllı, mukayetli hem herbir işi yapmaa deyni becerikli soldatlar; asker slujbasına onnar taa kolay sınaşêrlar, nekadar bizim duu halkları. Slujbadan öncä bilmeyän rus dilini, onnar kolay üürenerlär dili da islää lafederlär onda. Kim ani taa ileri evdä nekadar da olsa üürenmişlär şkolada, slujbada olêrlar unter-ofiţer hem feldfebel...*»[29].

Gagauz dilindä var bir sıra asker hem geroyluk termini, onnarın arasında: ***babaiit***[30], ***iit***[31], ***asker***[32], ***pelivan***[33], ***cenk***[34]; ***ateş etmää***[35], ***kılıç çekmää***[36], ***kınalı bıçak***[37], ***kalkan***[38].

Büük Vatan cengindä 1941–1945-ci yıllarda gagauzlar gösterdilär kendilerini kıyak hem girgin. İnsan düüşer girgin, neçin ani halk düüşärdi duşmannan, ki kurtarmaa kendi vatanını esirliktän.

Kendi halkının serbestlii için vermää ömürünü – o bir şan. Onun için lääzım

---

[27] НАРМ. Ф. 1026, оп. 2, д. 301, л. 1-3.

[28] Криштапович Л. Е. Основные формы фальсификации отечественной истории XX века // История и общественно-гуманитарные науки как инструмент цивилизационной войны против Русского Мира: Сб. ст. по материалам круглого стола. Минск, 2014. С. 58.

[29] Мошков В.А. Гагаузы Бендерского уезда//Этнографическое обозрение. 1901, № 2. С. 38.

[30] Zajączkowski Włodzimierz. Język i folklor gagauzów z Bułgarii. Polska Akademia Nauk. Krakow, 1966. P. 102.

[31] Gagauzça-rusça-romınca sözlük = Гагаузско-русско-румынский словарь = Dicţionar găgăuz-rus-român. Chişinău, 2002.S. 320.

[32] Там же. S. 48.

[33] Там же. S. 518.

[34] Там же. S. 118.

[35] Там же. S. 51.

[36] Zajączkowski Włodzimierz. Język i folklor gagauzów z Bułgarii. Polska Akademia Nauk. Krakow, 1966. P. 103.

[37] Gagauzça-rusça-romınca sözlük =Гагаузско-русско-румынский словарь = Dicţionar găgăuz-rus-român. Chişinău, 2002. S. 384.

[38] Там же. S. 341.

tanımaa o gagauzları, angıları cengin en ateşli düüşlerindä gösterdilär kendilerini kahraman, ani gagauz adamnar namuzlu insannar, diil korkak, ama geroy. Nikolay Dülger (Kirsovo k., gagauz, 1915 y.d.), 1944-cü yılın 87-ci şturm injener-batalyonu soldatı, «*gideräk tankların önündä çok sert ateş altında, karşı koyarak duşman kontratakasına <...> ölümdän korkmayarak korudu tankların ilerlemesini*»[39]. N. B. Dülger verdi ömürünü vatan için, nışannandı medaliylän «Za Otvagu».

Aleksey Çumak (Kaykı), Kiriyet-Lunga küüyündä 1921 y.d., Büük Vatan cengindä pay aldı nicä artilerist, 1941–1945 yıllarda nışannandı üç medaliylän: «*İitlik için*» («За отвагу»), Şannık ordeni III derecedä (орден Славы III степени), Vatan cengi ordeni I derecedä (орден Отечественной войны I степени)[40].

Mihail Garizan, 1919 y.d., leytenant, pay aldı Büük Vatan cengindä 1941–1945 yy., kabletti Kırmızı Bayrak ordeni (орден Красного Знамени), iki Vatan cengi ordeni (орден Отечественной войны)[41].

Mihail Kasımov, Avdarma küüyündä 1905-ci y.d., leytenant, 1944-cü yılda «*iitlik hem geroyluk için*» kabletti Kırmızı Yıldız ordeni (орден Красной Звезды)[42].

Konstantin Kol, 1918-ci y.d. Kazayak küüyündä, Büük Vatan cengindä «iitlik hem geroyluk için» kabletti Kırmızı Yıldız ordeni (орден Красной Звезды)[43].

İvan Ormanje (Ormancı), 1902-ci y.d. Çadır-Lunga küüyündä, 1944-cü yılda «*iitlik hem geroyluk için*» kabletti Şannık ordeni III derecedä (орден Славы III степени)[44].

Dmitriy Samsi, 1921-ci y.d. Kongaz küüyündä, geroyluk için 1945-ci yılda kabletti Şannık ordeni III derecedä (орден Славы III степени)[45].

Aleksandr Gagauzov, 1914-cü y.d., leytenant, Büük Vatan cengindä geroyluk için kabletti Aleksandr Nevskiy ordeni («орден Александра Невского»)[46].

Anton Buyuklı, 1915-ci y.d., ödüllendi adlan Sovet Birlii Geroyu (Герой

---

[39] Булгар С. Гагаузский народ в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Кишинев, 2015. С. 534.

[40] Очерки истории комсомола Молдавии / Иванов Ю. Г. и др.; ред.колл.: А. А. Коренев и др. Кишинев, 1980. С. 187; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945: сб. документов и материалов: в 2-х тт. / Ред. колл.: С. Я. Афтенюк и др. Кишинев, 1976. Т. 2. С. 313.

[41] Кольцова В. А., Олейник Ю. Н. Советская психологическая наука в годы Великой Отечественной войны (1941-1945). М.: Московский гуманитарный университет, Институт психологии РАН. 2006. С. 98.

[42] Касымов Михаил Матвеевич, 1905 г.р. // http://podvignaroda.ru (дата обращения: 25.09.2014).

[43] Кол Константин Савельевич, 1918 г.р. // http://podvignaroda.ru (дата обращения: 25.09.2014).

[44] Орманже Иван Васильевич, 1901 г.р. // http://podvignaroda.ru (дата обращения: 26.10.2014).

[45] Самси Дмитрий Демьянович, 1921 г.р. // http://podvignaroda.ru (дата обращения: 26.10.2014).

[46] Гагаузов Александр Иванович, 1914 г.р. // http://podvignaroda.ru (дата обращения: 14.11.2014).

Советского Союза). Dokumenttä yazılı: «*Anton Efimoviç Buyuklı, kendi kapadı duşman dzotun ambrazurasını, yaptı ölümsüz podvig, nicä ilk yaptıydı legendalı Aleksandr Matrosov*»[47].

Vladimir Bozbey, 1922-ci y.d.[48] 1944-cü yılın 47-ci motostrelok brigadasının gvardiya mayoru önderledi 47-ci motostrelok brigada batalyonnarını, «*...ararak duşmanı ateşlän, süngüylän, kundaklan hem ellerinnän, Bozbey kendi öldürdü 45 faşist...*»[49]. Gvardiya mayoru V.A. Bozbey öldü düüşärkän Polşada[50]. Valkaneş primariyası ödülledi V.A. Bozbeyi şannı adlan «*Saygılı vatandaş*»[51].

1944-cü yılda Moldaviya Sovet Soţialist Respublikasında kuruldu sovet kanonu. Ama ilk yıllarda küülerdä kuvedä geldilär aktivistlär, agroupolnomoçennär, «*streboklar*» (istrebitel batalyon azaları) – türlü kötü insannar, angılarına verildi dooruluk toplasınnar insannardan «*gospostavka*». Sovet aktivistlerinin metodları getirdilär zarar Sovet kuvedi avtoritetinä. İnsannar kaybettilär inanı, ani var «*insannık*» hem «*dooruluk*». Büük zarar insannarın psihologiyasına verdi aaçlık 1946–1947-ci yıllarda. Moldaviya Üüsek Sovet temsilcisi V. Şnıröv, angısı kışın 1947-ci yılda gelmiş gagauz küülerinä, görmüş, ne olêr o aaçlık zamanında, yazmış maasuz yazı «*dokladnaya*» devletin öndercilerinä: «*Lääzım belli etmää o faktı, ani Kongaz rayonun onbir selsovetindän en zor situaţiyada bulunêrlar üç selsovet gagauz insannarınnan*»[52].

Aaçlık zeetlenmesi getirdi insannarı o duruma, ani onnar kaybettilär insannıını. Sokaklarda, evlär içindä bulunardı ölülär. Onnarın yanında titirärdi uşaklar, angılarına anası vermiş bitki bukasını. Bölä çirkin durumu gagauz halki geçirmedi bir zaman kendi istoriyasında[53].

Bölä zor zamanda genä vardı gagauzların arasında insannar, angıları savaşardılar yardım etmää zavalı insana, çalışardılar «olmaa adam», «olmaa insan».

Etmiş yılın içindä gagauzların mentalitetindä, psihologiyasında oldu türlü diişmeklär. Bir taraftan, gagauzlar oldular üürenik insannar, katıldılar ţivilizaţiya zenginniinä. Ama başka taraftan, gagauzlar kaybettilär milli yaşamanın kurallarının

---

[47] История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней // Ассоциация ученых Молдовы им. Н. Микулеску-Спэтару. Изд. 2-е, перераб. и доп.// Кишинев, 2002. С. 241.

[48] Бозбей Владимир Афанасьевич, 1922 г.р. // http://podvignaroda.ru (дата обращения: 14.12.2014).

[49] Там же.

[50] Булгар С. Гагаузский народ в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Кишинев, 2015. С. 340.

[51] О присвоении звания «Почетный гражданин г. Вулканешты» (посмертно) Бозбей В.А. и Бозбей Г.А. (Пр. № 8/22.1-8/22.2 от 30.09.2014 г., г. Вулканешты). vulcanesti.ucoz.com/_ld/0/59_.8__30.09.14.docx (дата обращения: 10.10.2014).

[52] Булгар С. Сталин и гагаузы. Чадыр-Лунга, 1991. С. 15.

[53] Там же. С. 14.

çoyunu, angıların arasında «*namuz kodeksi*» kuralları. Büünkü gündä biz göreriz bunu Gagauziyanın politika yaşamasından, neredä kimi «*kişilär*» savaşêrlar sınaştırmaa gagauzları, ani «*kalın üzlü*» olmaa normal bir iş. Başka «*kişilär*» çalışêrlar üüretmää gagauzları, ani hesapsızlık – o bir «*politika programası*».

Kimi politiklär maasuz çalışêrlar göstermää, ani haseetlik – normal bir iş, yapêrlar ölä, ki bizim insannar çekişsinnär biri-birinnän, olsun skandal, hepsi azarlasınnar biri-birini. Neredänsä peydalandılar insannar, angıları annadêrlar türlü tersinä istoriya teoriyaları. Başkaları açıklêêrlar bütün dünneyä proekt, angısına görä o aylelerä, neredä evdä lafedeceklär gagauz dilindä, onnara para ödeyeceklär. İslää. Ama açan o ayledän uşak büüyecek da bilecek, ani onun mamusu lafedärmiş uşaklan gagauz dilindä para için, büüdüynän,olacek mı o adam patriot?

Romınizma ideologları durmêêrlar bir tarafta, yazêrlar istoriyayı kendi hesabına görä. Ama romın istoriyasında gagauzlara er yok.

Doorutmaa bu situaţiyayı milli kulturasında Gagauziyada zor. Biz lääzım annayalım hem düşünelim o milli travmaları, angılarını bitki üz yılda geçirdilär gagauzlar. Ama var istoriya bilgileri, gagauz halkının harakteri, namuzu hem milli şanı için, angısını bizä korudular akıllı insannar. Ortodoks popaz Çok-Maydan küüyündän Konstantin Malay 1875-ci yılda yazmış, ani gagauzlarda: «*...dooru harakter, uşaklarda gibi dooru hem açık harakter. Bu insannarda yok şalverlik hem aferist tabeeti, yok hırsızlık, yok prostluk işlär, yok yalancılık hem taa başka prost işlär. Bu hepsi islää harakter, angısı bu halkın metini hem üzü, korusun uzak tamızlık da halizdän koruyup, üürensinnär kendi dedelerinin namuzluunnan...*»[54].

Ortodoks popazın Konstantin Malayın yazısında gösterili gagauzların harakteri hem moral temeli, normalar, angılarına görä onnar yaşardılar XIX-cu asirdä, ne ani koyulu «Gagauz namuz kodeksi» temelinä.

Biz lääzım, bu bizim borcumuz, enidän cannandıralım «*Gagauz namuz kodeksini*», angısının çok parçalarını kaybettilär gagauzlar üz yılda.

Gagauzların özü geler namuzlu hem namnı soyundan. Gagauzlar lääzım enidän dönsünnär kendi kulturasına, hepsi o prinţiplerä, angıları var «*Gagauz namuz kodeksindä*».

---

[54] Малай К. Приход Чок-Мейдан Бендерского уезда// Кишиневские Епархиальные Ведомости. 1875, № 24. С. 908.

Stepan BULGAR, istoriya doktoru

GAGAUZ NAMUZ KODEKSİ

Gagauz o adam, angısı halk adetlerinä görä tutêr namuz adetlerini – «***Gagauz namuz kodeksini***».

Gagauz aydınnadıcısı Mihail Çakir yazdırdı gagauz harakterinin önemni çizilerini hem annattı gagauz adının maanasını: «Bu halkın adı "gagauz", onun maanası – "dooruluu sevän insannar, Allaaya inanıcı insannar, lafında duran insannar, insannar, angılarını olur inanmaa, dayanmaa"». Gagauz lääzım cuvap versin kendi sözü için hem yaptıkları için, onuştan o herzaman tutêr sözünü, çiinämeer kendi verdii emini.

Üz yıllar içindä kurulêr gagauz halkının moral etika normaları. Hepsi bu kurallar, angıları koyulu «Namuz kodeksinin» temelinä, kuruldu halkın aarifliindän.

1. «***Ani adın çıkacek, taa islää canın çıksın***».
Bu kural «Gagauz namuz kodeksinin» en önemni nasaatlarının birisi.

2. «***Yaşa dooruluklan, ozaman hepsi seni beenecek***».
İstoriyaya görä herbir gagauzun yaşamasının amacı – izmet etmää kendi halkına hem vatanına.

3. «***Aylenä hem Vatanına izmet et. Allaha umut et, ama sän dä hodullanma***».
Gagauz herzaman çalışêr kendi aylesi için hem kendi Vatanının faydasına.

4. «***Üünmäk kötülüktür***».
Gagauz diil lääzım savaşsın kendini göstermää. Gagauzun işlerini lääzım metetsin dolaydakı insannar.

5. «***Olmasın senin şanına***».
Gagauzun en büük zenginnii – onun namuzu hem insannı.

6. «***Ne verdiysän elinnän, o gider seninnän***».
Gagauzlar sayêrlar, ani kıskançlık hem sıkılık insanın prost tabeetinin yannarı. Cömertlik zenginneder insanın varlıını hem büülder insanın şanını.

7. «***Ne ekecän, onu toplayacan***».
Gagauz diil lääzım çiinesin aalemin insannıını hem namuzunu, ama lääzım olsun insannara saygılı.

8. «***Ölä bulduk, bölä götürecez!***»

Gagauz lääzım korusun kendi soyunun adetlerini hem saysın kendi halkının istoriyasını.

9. «***Ol dooru adam!***»

Gagauz läázım olsun dooruluklu adam hem aalemä, hem kendisinä.

10. «***Kimi sayêrlar, ona sorêrlar!***»

Gagauz adetinä görä, açan iki taraf aarêêr bir karar, sorêrlar saygılı adamın fikirini. O adamın, angısına giderlär bir söz sormaa, bakmêêrlar zenginiinä, ama bakêrlar onun namuzluuna hem insannık varlına.

11. «***Halk aarif!***»

Gagauzlar deerlär, ani var nicä aldatmaa bir kişiyi, ama yok nicä aldatmaa bütün halkı. Namuzlı insan diil läázım yapsın prostluk hem kötülük.

12. «***İilik yap da bişeydän korkma!***»

Gagauz isleelää läázım yapsın isleelik. Kendisi gagauz diil läázım beklesin şükürlük kendi islää işleri için. İslää işlerä deerlär: «hayir için!»

13. «***Bobayı-anayı ihtärlıkta brakma, seni dä ozaman brakmaz Allah!***»

Gagauz läázım saysın kendi anasını-bobasını, yardım etsin onnara ihtärlıkta.

14. «***İilik yapasın, iilik bulasın!***»

Gagauz läázım iilik yapsın insannara. Gagauza aylä – ayozludur. Gagauz läázım olsun dooru bir boba hem läázım dooru adam olsun dolay insana.

15. «***Yoksa dostun, aara onu, bulduynan, koru onu!***»

Dostlukta gagauz läázım olsun dooru hem inannı adam. Gagauz kendi dostunu koruyêr, ömürünü verecek dostu için!

16. «***Musaafiri herzaman kablet!***»

«***Konaklık***» adeti gagauzlarda ayozludur. Adetä görä gagauz läázım musaafiri kabletsin istär gecä, istär gündüz olsun. Musaafiri läázım kabletmää, doyurmaa, vermää ona döşek gecelesin hem korumaa onu.

17. ***«Dünnä bir gemidir, akıl elkendir, fikir dümendir, kullan kendini, göreyim seni iit!»***

Herbir gagauz läázım kendisini dooru götürsün insan arasında, herbir işi düşünüptä, hesaplı yapsın. Saygılı gagauz biler, ani ona cümnä insan bakêr.

Источники:

1. Гагаузско-русско-молдавский словарь. 11500 слов /Под ред. проф. Н.А. Баскакова. – М.: Сов. Энциклопедия, 1973.

2. Гагаузские словари XIX – нач. XX вв./С. Булгар, И. Константинова; Научно-исследоват. Центр Гагаузии им. М.В. Маруневич. – Комрат. Кишинев: „Tipogr. Centrală", 2019.

3. Мошков В.А. Гагаузы Бендерского уезда (этнографически очерки и материалы).- Кишинев: „Tipogr. Centrală", 2004.

4. Мошков В.А. Наречия бессарабских гагаузов // Образцы народной литературы тюркских племён, изданные В. Радловым. I отделение, ч. X. Тексты и словарь.-С.-Пб,1904 г.

5. Dicţionar gagauzo (tiurco) – român pentru gagauzii din Basarabia (ajutorul gagauzilor de a învăţa mai uşor limba română şi de a vorbi bine românește/ Alcătuit de profesor pensionar protoiereul Mihail Ciachir. - Chişinău, 1938. - S. 103-107.

6. Gagauzça-rusça-romınca sözlük = Гагаузско-русско-румынский словарь = Dicţionar găgăuz-rus-român. - Chişinău, 2002.

7. Koca S. Gagauz folkloru Valkaneş dialektindä. - Chişinău: „Elena-V.I.", 2011.

8. Çakir Mihail. Gagauzlar istoriya, adetlär, dil hem din/ Coord. S.S. Bulgar. - Chişinău: Pontos, 2007.

9. Zajączkowski Włodzimierz. Język I folklore gagauzów z Bułgarii. Polska Akademia Nauk. - Krakow, 1966.

10. Манов А. Потеклото на гагаузите и техните обичаи и нрави. В две части. Варна, 1938.

Gagauzlar evelki rubalarlan. (Resim kiyattan A. Манов "Потеклото на гагаузите и техните обичаи и нрави". Варна, 1938).

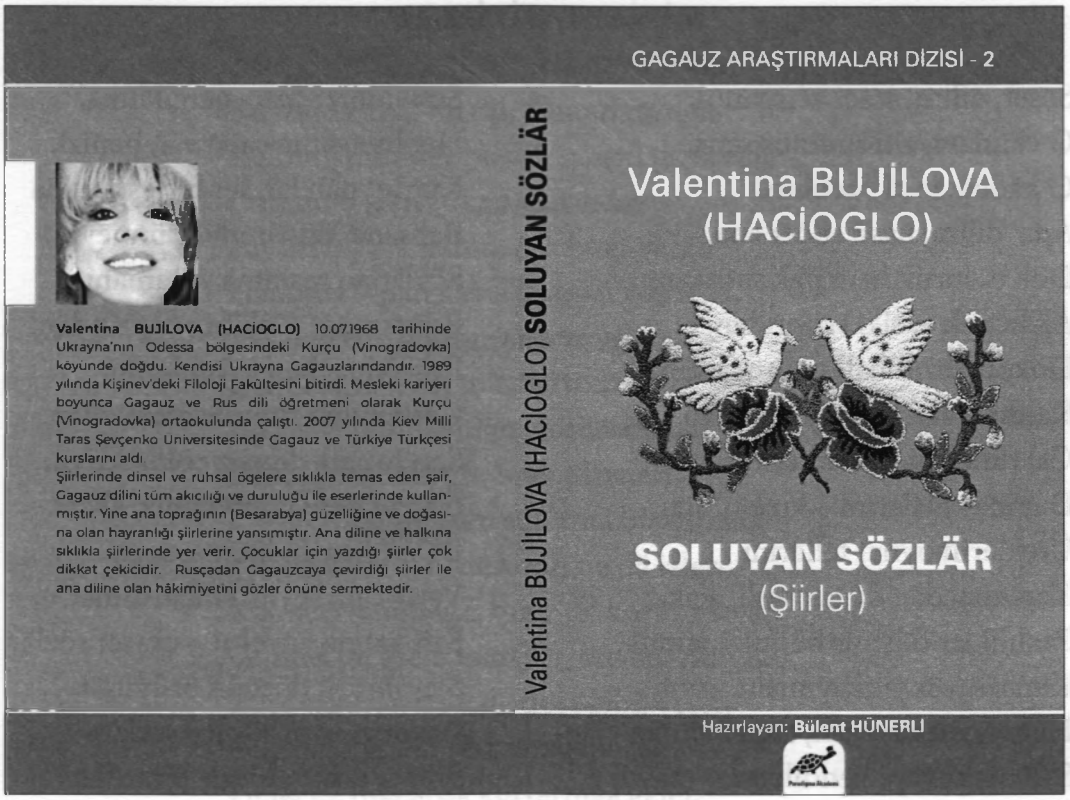

Valentina Bujilova

ÖLÄ BİR DİL VAR DÜNNEDÄ...

Ölä bir dil var dünnedä,
Üzünnän, taa gercik dandan,
Laflar düülerlär üreemdä
Hiç vazgeçmäz sızıntıdan.
Diri sucaaz gibi, dilim,
Dalgasında – altın seslär,
Türküm diveç – Ana dilim,
Gagauza paalı sözlär...
Havan – ilkyaz lüzgerciindän,
Üfleer, nazlı dokunarak...
Gök kuşaanın gercikliindän,
Rengi duududêr, üünmeyeräk.
Toomu – derin evellerdän
Hem Gökteki Saabimizdän,
Azman sırdan, cömertliktän,
Kökü sä – gagauz halktan!
Aynaysın – duyguma, cana,
Yapracıında – diveç sevda,
Girmiş damarıma, kana,
Serbest akêr yaşamamda.
Bu gün – yortun, ana dilim,
O gülüşün – şafkçaaz gündän,
Duu tarafta da şiirim
Sıcak hem taa aydın güldän!

SESET, DİLİM...

Seset, dilim, seset acızgannı,
O cannara, ani suumuş sana,
O kadifä, incä nazlılını
Ada, dilim, nasıl adêêr ana.
Dök o duruk hem pak sucaazını,
Akan pek evelki sızıntıdan,
Dokun, dirilt halkın cancaazını,
Kaldır o aar, fasıl uykulardan.
Çal türkünü, annat hasretliini,
Damnat yaşlarını – kızgın, acı,
Üreklerin oynat tellerini,
Kemençedän dä taa sesli, açık.
Paalılıklar diişmiş büünkü gündä,
Kimsi sayêr yufkaymışın, zayıf,
Hem faydasızmışın, ama bendän
Salt bir cuvap: kendilerniz – zayıf.

Sesleniniz sözün gercikliinä,
Her bukvanın şafkı var, benizi,
Kurduynan laf, ses birleşmesinä
Baksana, diiştirerlär dünneyi!
Sözlärlän resimnä yaşamanı,
Katıp rengi Gökün sevgisindän,
Beslä duaylan duygularını,
Çetinnedip ruhu Saabimizdän.
Sarı toprak demäz çölmekçiyä:
Nedän beni yuurêrsınız, ellär?
Bölä Allaa, halkımızı seçip,
Verdi dili, sevip, kullansınnar.
Salt kalma kurulu! – çaarêr sözlär, –
Sar ömürü düzgün örüyüştä,
Baksana ii, pırıl-pırıl seslär
Söleer sana: gideriz birerdä!..

SÖZLÄR, SÖZLÄR...

Sözlär, sözlär, iisözlenmiş sözlär...
Laflıklarda – sonsuz şılacıklar,
Aarêêrlar onnarı sevän gözlär,
Bilgiç adamnarı, uşacıklar.
Açêrlar maanayı, inceledip,
En duygulu, üüsek fikirleri,
Ömürcä Allaha şükür edip,
Ana dili – varlıı zenginnerin.
Ana lafı – iiliklerin özü,
Kökü annamanın, dedä sesi,
Binnärlän yıl gözelleşti üzü,
Kısım-kısım... ko evlatlar beensin.

Kendi zaman dilimizi tuttu,
Asirleri varıp, serbestlendi,
Saabi ona Koruyucu oldu,
Da dil genişlendi, enilendi.
Zeet çekiciydi – dirildi ama,
Ki vardı dolayda ustacılar,
Sıra biledildi, da tamannaa
Özendilär kolayca cümlelär.
Sevgi lafı... o hepsindän paalı...
Eer varsaydı borcum bu toprakta,
Duruk canın en istenän halı –
Yaşa ana lafı uşaklarda...

GAGAUZ ANA DİLİM

Kanımda akêr bu dil, damarlarımda,
Kalbimi düülder bu dil, sansın ilk sevgi,
Canımı o taşıyêr kanatlarında,
Paycaazı yaşamanın, Allahtan vergi.
Halkıma – patekacık binnän yollarda,
Bas ilin, örü girgin, gagauz uşaa,
Çekiler ana evin tokatlarından,
En kaavi temellerdän, götürer uzaa.
İlerlä, sakınma, git, brak şüpeleri,
Üreenin kızgınnıını suultma bir zaman,
Ne kuru yaprak, ne koor, ne dä izleri
Kalmêêr dünnedä, biter dil korunmayan.
Günnerin, garip hem aar, kuvetsizliindä
Zeedesinnän kuvedi, dost gibi, verer,
Gagauz ana dili serbestsizliindä
Genä dä dualarda kurtarmaa geler.
Kantarlar saadı geldi sol taraf hem saa,
Angısı enseyecek – herkezä baalı,
Adamnık burda lääzım, duygu – diil hesap,
İnsannık hem can açık, kaybetmäk halı...
Dilenci gibi, halkım, olma yollarda,
Boş torbaylan elindä sürünämäzsin,
Var ölä bir zenginniin sandıklarında,
Tertiplä hem hatırla, uşaan kullansın.
...Atılamam dilimdän, buluttan – koraf,
Laflardan sedef iplär, al, doku hem ör,
Pak, gercik olsun sözün, sev, acı, koru!
Korafı denämeyän – saar, dilsiz hem kör.

ANA NASAATI

Söleerim uşaklarıma:
Lafediniz gagauzça,
Diiyer hakikat canına,
Dedä lafına seslenincä.
Baktıynan, ne var yaşamak...
O derindän, özä kadar,
Büük dünneyi tanımak,
Üüsek bayıra eşiklär...
Bilersiniz, ilk eşiktä
Bulunêr paalılıklar:
Ana-bobana, topraana
Hem dilinä hatırlar.
Baksananız, dilimizin
Nekadar zor yolu,
Bilin, ki dirilmesi
Sade sizinnän olur.
Açınız kiyatları,
Koruyarak yapracıı,
Okuyun masalları,
Onnar ölä çekici...
Sözün şırası – şiirdä,
Duygulu pek yaratmalar,
Meraklıı ustalı süjettä
Göstererlär annatmalar.
İstärseniz annamaa
Aarif fikirni dedenin,
Savaşınız siz çözmää
Derinniini söleyişin.
Asirlärcä yaratmışlar,
Gösterip en keskin akılı,
Türlü-türlü bilmeycelär,
Cuvaplar içindä saklı.
Eer bilmäzseniz geçmişleri,
Annayamaz hiç biriniz,
Nasıl sabaakı günneri
Yaşamaa dooru, yannışsız.
Ana ürek lafına
Diiyer dualar asircä,
İsteer uşaklarına,
Kısmetli olsunnar ömürcä.
Üürenin dilinizi!..
Lafedin, okuyun, sayın,
Nasıl gözünüzü,
Koruyun hem hatırlayın.
Ne gözäl bayıra pinmäk,
Neetlerä sarp etişeräk...
Ama nesoy gercik annaşmak,
Ana dilini bileräk...

SİZ RUHA VERERSİNİZ SAALIK...

ANA KİLİMNERİ

Gecenin maavi kadifesi...
Pençeredä – ay hem yıldızlar,
Sade lüzgerin kaba sesi –
Eski türkülär hem masallar...
Evelki adetlerä görä,
Düzendä genç kız kilim dokuyêr,
Yapaa ipleri ömürlerä
Gercik resimnärlän döküler.
Geceyä diişer kısa günnär,
El işi başlêêrlar saatları,
Karannık oda, sade mumnar
Hayırlı daadêrlar şafkları.
Bir kilim – o ayırı dünnä,
Herbir çizicik – ürek işi,

Çalışêr durgunmasız iilää
Kız cömert kısmetinä karşı.
Yaşamak aacı – dolayında,
Bütün dünneyä baalantılar,
Silinmäz topraan akılından
Kilimdä izlär hem nasaatlar.
Te üzerlär lebedlär suda...
Bim-biyaz kuşlar – maaviliktä,
Bu paklık açık sarp umuda,
İi kısmet olur inanmakta.
Güllerdä – kızın gözäl üzü,
Kalbi oynadêr açmış sevda,
Donaklêêr kız düününä çiizi
Kırmızı-pembä benizlerdä.
İplerin sonsuz dan yolları,
Binnän düümüklär, ah, dayanmak,
Ustacı eldä korafları,
İncä zanaatta o bir yanmak.
Halkımın üüsek yaratması!
Aarif fikirni silmäz vakıt.
Allahtan minunä dalgası,
Güneşli havalarnı akıt...
Anamın ihlam kilimneri,
Siz ruha verersiniz saalık,
Şükürlü diiyer sizä elim,
Ki cana baaşlêêrsınız raatlık.

ANANIN İNCÄ ZANAATI

Dikmäk diil kolay ustalık...
Seçmişti onu anacım,
Diimişti eli Allahın
İşä hayırlı anamın.
Dikärdi gercik fistannar
İhlam aydınnı saadında,
Gözäl olsunnar kadınnar
Evdä hem yortu günündä.
Käämil giiyimnär, çeşitli,
Terziyka – altın ellär,
Rubalar yaradılardı,
Sansın paalı şiirlär.
Çalışmandı – incä zanaat,
Ki duuardı incä candan,
Çünkü vardı canda kanat,
Hem vergi, üüsekleştirän...
Resimci gibi, bakışı
Ayırardı dooru benizlär –
İlkyazdan, çiçekli başçadan
Dökülmüş kumaşa boyalar.
Arkuş gibi çalışardı
İinä şeremet ellerdä,
Sefa üreendä düülärdi
Büülü kemençä türkündä.
Uçsuz-kenarsız kumaşlar,
Makaz kayıllıklan keser,
Ceplär, yakalar, kolannar,
Biyaz ipliklär ilgileer.
Kusursuz çizilär hem düz
Çösterärdi kıvrak süreti,
Açılardı hem ten, hem üz –
Sonucu yaratmak zeetinin.
Ayoz mu koruyucu
Serpmiş ayazma sudan?..
Yollardı Yaradıcı
Beceriklik yukardan!
Satin, kadifä, ipeklär...
Ütü, kaskıyı doorudan,
Yapsaydım şannı sergilär
O çoktürlü fistannardan.
Gider yaşamak, durgunmaz,
Çıkêrlar eni sarp işlär,
Ama aklımdan silinmäz
Gercik, anamdan, fistannar...

RESİMCİ

Koyu gecä. Ayaz. Kaar kokusu.
Düşüncekli yıldız – üüsekliktä,
İzmetçisi Erin hem yolcusu,
Diveç şafkı – ihlam resimciyä.
Molbert. Biyaz yaprak hem boyalar,
Neyi döşedecek o pak yapraa,
Bu saat, açan basêrlar uykular,
Tatlı temirelär çeker raatlaa...
İncä püskül, ilin dokunması,
İlk damnacık, vergi hem duygular,
Hem yıldızın yalnız şılaması
Neyi bizä tez annadaceklar?
Girgin peydalanêr gün duuması,
Biyaz köpüklerdä hem dumannı,
Hem ilkyazın düştän uyanması
Eniledän tabiatı, canı.
Te birleşer güneşlän uzaklık,
Bütün dolay – altınnan kırmızı,
Yok ne yalan, ne aldatmak – paklık,
Hem ayozlu can titiremesi.
Peydalanêr yaprak, damarları,
Ölä incä, dokun – kırılacek,
Resimcinin duruk boyaları
Nazlı özü onda gösterecek.
Sesleyici eldä süret olêr
Naturanın ufak paycaazları,
Kıymıcaktan kolay genişlener
Bütün yaşamanın kaynakları.
Yanêr şılak usta içersindä,
Resimcinin canı – çalışmada,
«Yaşa!» – ürään derin çaarmasında
İlkyaz dirilecek käämil eldä.

BOŞ BU İŞ - ÖLÇMÄÄ DUYGULARI...

ANNADIM...

Güz bakêr kabaatlı, bir taraftan,
Fıçısı gökün döker acımasız
Yaamuru, oldu artık üç hafta,
Şaşırmış kendisini o, bir cansız...
Kär sokak köpecii gibi, hava
Lüzgerä karşı mizleer, üşümüş,
Pençerenin aalamış üzünä
Yapraklar, susturucu gibi, üüşmüş.
Ama duvarın kaavi içyanında
Duymêêrım o sert hem suuk yaamuru,
Koruyêrım sıcaklıı canımda,
Sansın o bana – paskellä hamuru.
Sürekli yaşlar – akan sellerdä
Bozamaz dünnemizi kısmetli,
Bitkisiz kasavetli ellernä
Kıskanêr kadifenin nazlılıı...
Gülüşün senin, yavaş hem sessiz,
Göz-gözä bakışların lafetmesi...
Ko düülsün lüzgär, artık kuvetsiz,
Cannardaykana ilkyaz sesetmesi...
Ko gözükmesin gündüz göklerdä
Ömürdän ekelenmiş yıldızlar,
Sän – soluum benim artık toprakta,
Annadım... ko devirsin yaamurlar...

ÖZLEMÄK

Biz seninnän özledik acıya kadar...
Beklemäk oldu artık dayanılmaz,
Annamaz, üzsüz lüzgär delilää kadar
Raatsızlêêr: o faydasız, yaramaz.
Hergünkü işi kıyıştırdık
Daymankı duyguylan diiştirmää,
Düş istediklärlän savaştık
Biz sevgimizi paylaştırmaa.
Biri-birimizlän bulaştık,
Titiremeyä kadar, derin...
Her zamannarda aşaa kaldık,
Sarp tutkumuza verip eri.

Dudaklarında hep var izlär,
Haşlanmış onnar öpmeklerdän,
Baaşlandık biri-birimizä
Vakıdınnan, ömürümüzdän.
Yakıştık her taraftan, uyduk...
Soluumuz ta birtürlü, seslän...
Can düülmelerinnän unuttuk
Dünneyi, biz birerdä açan...
Boş bu iş – ölçmää duyguları,
Ayırılmaktaykan, uzakta,
Boşuna harcama lafları,
Acıya kadar... sonsuz özlemektä...

SÄN BENİ OKUYARDIN...

Sän beni okuyardın yavaşıcık,
Sıracık-sıracık, zevkli.
Meraklı gösterärdin kırnacık,
Uzadarak, kefli.
Sana açılardım sayfa-sayfa,
Düşleri yaparak gerçek.

Sesinä karşı, duyguya, lafa
Gittim, sendä eriyeräk.
İsteyişlerin herbir kısımı
Duyguluydu hem şıralı,
Virgülsüz geçirdiydik kasımı,
Sorası da – çoknoktalı...

ÖMÜRÜNDÄ SENİN...

Gecä daatmış yıldızları göktä,
Baaşışları – sevda kıpımnarı,
İki cancaaz buluştular seftä,
Sonsuz bilä olsun ko yolları.
Tatlı baldan dadı dudakların
Günduusuna dooru götürecek,
Cana yakan nazlı lafçaazların,
Uzun onnar, ama hep etmeyecek.

Göz yaşçaazı olmaa gözlerindä,
Hem annında – birkaç buruşucuk,
Gülüş – o kısmetli suratında,
Dünnä türkülerdän – bir türkücük.
Baksana, ilkyaz resimnerindä
Var en gözäl hem en uygun resim,
Duruk çiicääz – gülün yapracında,
Eriyecäm ömüründä senin...

VAR MI NASIL OLAYIM SENİNNÄN...

Var mı nasıl olayım seninnän?
Uzaklık ta erisin heptän,
Kelebek – saçlarında senin,
Bir kuşçaaz – senin omuzunda...
Var mı nasıl olayım seninnän?
Laalä yapracıı – aucunda...
Da onun o kırmızı renginnän
Akılın senin kalsın bendä...
Olayım bir yaş yanacıında,
Olmasın sade ölä tuzlu,
Bir sıcak damna kaderindä,
Ani erider çetin buzluu.
Dudaklarında kalmaa isteerim,
En tatlı öpüş gibi kalmaa,
Sora düşündä beni göräsin,
İsteyäsin sän benim olmaa...
Olayım senin mutlu uykun...
En mutlu uykun yaşamanda,
Açılsın gerçek, nazlı duygu,
Ani daalmêêr temirelerdä...

KADIN

Gün kauşêr adetçä, sıralıklan,
Kayıp olêr gecä serinniindä...
Bölä zaman kayêr arasızlıklan
Yıllar-asirlerin esirliindä...
Gecä saadı. Dua – sessizliktä,
Derin fikirlerin yorgunsuzluu.
Kalem özü canınnan birliktä.
Yaşamanın Başı hem Sonsuzluu...
Kızçaaz, kadın... Eski süjetlerdän,
Etmäz kiyat seni resimnemää.
Ömür yolu, uzak geçmişlerdän
Büünkü günä dooru hem gelecää...
Yazdırarak seni yapraklarda,
Görerim üzünü, bakışını,
Oynêêr lüzgär ipek saçlarında,
Senmäz çiçek örtmüş o başını.
Dalga-dalga omuzlara saçlar
Hodul akışmışlar, ballı renkli...
Sevgi, yımışaklık dolu gözlär,
Gercik üzü taa uzaktan belli...
Bütünnüklüü – diveç Kanonnardan,
Ani yaradılmıştı en Başta.
Biyaz, incä ellär – zamannardan,
Diil erdeki onnar gözelliktän.
Sabaalardan girer cana şafklar,
Angıları geçer gülüşünä,
Edi beniz o gülüşü saklar,
Yavklusunun dalêrlar düşünä.
O gençecik girer hayatına
Sevgilinin – yapmaa onu mutlu,
Edi beniz çiçek demetinä
Kimär kerä düşer çiilär tuzlu.
Ama gençlik yaşı geçer çok tez,
O onnarı kolaycası siler.
Sofralara döşer biyaz o bez,
Taazä soluklara camı açêr.
Küçüklüktän biler, ne o zaamet,
O elceezlär örer korafları,
Duuêrlar girginniklän, şeremet
Açmış gülün gergef yaprakları.
Her vakıdın var benizi, dadı...
Sakınmayarak kabletti, ne var,
Dayanmanın da – ayırı adı,
Çetin ruhlu oldu, makarki aar.
O – sadecä karı, incä beli,
Bütün aylesinä izmet edän,

Aydınnanêr evin köşeleri
Harekettän, ilin basmasından.
O sözleri – gelmä evellerdän,
Saklêêrlar derinnii hem aariflii,
Sesi – taa çoktankı asirlerdän,
Yaratmaya çaarêr hep şairi.
Meşalelär dökerlär şılaanı,
Dannar da koruyêrlar uşaanı...
Hepsiciini duyêr kadın canı,
Ürää sever, daadarkan sıcaanı.
Elcääz, ani dinmäz sallangacı
Sallêêr, uşacıını susturarak,
O kullanêr bütün dünneleri,
İlikleri cömert yaradarak...

SESSİZLİK

Sessizlii al auçlarına
Da yısıt onu haşlak soluunnan,
Güüsündä kış yaamurlarına
Sepelä sıcaa sevgi koorunnan.
Sürekli lüzgär boş lafları
Harcamaz artık, ki tamannanmêêr
O gerçek, ilkyaz duyguları,
Uzaklımıza laf yardımnamêêr.
Yaamurlar serin tez geçecek,
Şaştıraceklar taazä kaarlarlan
Dolaylar, paklık getirecek
Evrendän nışan biyaz kanatlarlan.
Yıldızçıklardan, kaba, sessiz,
İstedikleri pak resimneerim,
Vazgeçmäz hasretliimi sensiz
Duruk boyalarlan eriderim...
Altından paalı bu sessizlik,
Hatırla onu salt iiliklärlän,
Canında geçärkän temizlik
Allahtan gelän hayırlıklarlan.
Salt bölä geler ürää raatlık...
Üüseklii çaararkan dualarlan,
Dua yaradêr canda saalık,
Bim-biyaz sararkan duaklarlan.
Da eni günün başlayacek
En gercik, cömert şılacıklarlan,
Açan Göklerdän baaşlanacek
Hakikat sesli sıracıklarlan.

BÄN UÇARDIM SENİN ŞILAANA...

Bän uçardım senin şılaana,
Uykusuz hem dinnenmeksiz,
Nasıl kuş uçêr gün duusuna,
Serbestli hem şüpelersiz.
Binnän yıl aaradım sesini,
Okadar duygulu hem pak –
Kenarsız gümüşlü denizin
Dalgası o, duruk, yalpak...
Bän girärdim o ateşlerä,
Canına senin – bir yalın,
Annadılmadık havezlerä,
Kusursuz, tamannı, altın...
En gercik cennet başçesindä,
Arıcık gibi – çiçektä,
O haşlak pek ellerindän
Bän içärdim koyu baldan...
Aucum – senin aucunda...
Onnarı lüzgär ayırmaz,
İki can – dünnelär ucunda –
Şafk... sevda hem iki gülcääz...

YAVAŞ, İLİN LÜZGÄR HEM YOL SENSİZ...

Yavaş, ilin lüzgär hem yol sensiz...
Güüsüm dolu yaşlarlan, toplanmış
Birär-birär onnar yumaa sessiz,
O canıma, ani üüsüz kalmış.
Gözlär... yalvarmaklar hem pişmannık,
Kanım artık suuêr o bakıştan,
İstenmeyän erlär, yabancılık
Kaç yıl zeetleer sancıylan o kıştan...

Şiirlerim benimnän lafeder,
Bakêrlar, lafları uzaldarak,
Onnarlan günnerim taa tez geçer,
Bu aar yalnızlıktan kurtararak.
Duygularım gecä-gündüz düüler,
Ne yapayım onnarlan uzakta?
Aucuma göktän sözlär düşer,
Derin izlär brakıp yaş yaprakta...

AZ, AZ, AZ BANA YILDIZLAR SONSUZLUU...

Az, az, az bana yıldızlar sonsuzluu...
Doyamêêrım siiretmää göklerin sırını,
Üzlärlän, binnärlän şafkçaaz bollukluu,
Uçsuz-kenarsız o, hem yok onun sınırı.
Neredä tekrarlanmaz sözleri bulmaa,
Ani senin için büük dünneyä annatmaa?..

Diil mi onun için ayırêrım susmaa
Hem kısmetin içindä kahırdan saklanmaa?..
Az, az, az bana sözlüklär hem laflar...
Neredä osoy altın sözleri bulacan?
Ani Sevgi ateşi dünnedä var!
Bak yıldıza – ad çizili, dii – tutuşacan...

KİMSİN-NEYSİN?..

Kimsin-neysin, gururlu sevdam?
Okadar sesli cana girän,
Duygulu türküylän aktaran,
İçimi, hem soluumu verän...
Kimsin-neysin sän, uzak sevda?
Karannık gökü aydınnadan,
Yıldız şılacınnan dirildän,
Yollarmı şafklarlan döşedän...
Kimsin-neysin, temirä-sevda?
İpek şalinkalara sarêr,
Düşlerdä dä canı oynadêr,
Sarsıdêr, birdän uyandırêr...

Kimsin-neysin sän, nazlı sevda?
Hasretlii yudum-yudum içän,
Yaşları birär-birär alan,
İncecik yapracınndan çiçään...
Kimsin-neysin sän, güçlü sevda?
Lüzgerdän kuvetleri kapêr,
Buludu kolay kımıldadêr,
Ruhumu kuvetlän doldurêr...
Kimsin-neysin sän, ateş-sevdam?
Kaarlar içindä dä yısıdêr,
Ama okadar raatsızladêr,
Yalınnar içlerinä atêr...

TUTÊRSIN MI SÄN AKLINDA?

Baaşladıydın bana kanat...
Tutêrsın mı sän aklında?
En üüsek bayıra raat
Konardım bän, kuş adında.
Baaşladıydın bana kanat,
Söledіydin: «Uç, korkma!»
Bän dä, olmayarak inat,
Sesledim, neçin, sorma...

Bän uçardım kolay, ilin,
Durgunmaz hem yorulmasız,
Üstündäydim bulutların,
Auçlar da doluydu yıldız...
Sora... tutêrsın mı aklında?
Sän kırdıydın kanatları,
Annayamazsın bir kerä
Düşmektän acılarımı...

SÄN GELDİN, NASIL DÜŞ...

Sän geldin, nasıl düş, dualar içindä...
Canın düülmesinä gülüşlü yaklaşıp,
Ergivan gümesi büülenmiş biçimdä
Bilmeycäylän çaardı, cömertlii baaşlayıp.
İlkyaz ortasında... nasıl biz kaybeldik?..
Ergivan benizi serpti gözlermizä,
Açmış hederlezä sessiz kabledildik,
Sevgi havasını ay çalardı bizä.

Yıldızlar taa yakın, taa keskin oldular,
Hem lüzgär adadı kısmetli ömürü,
«Diveç baalantıyı» araya koydular,
Birleşsin ömürlär gerdilär köprüyü.
Ah, lüzgär, kenarsız hem sıcak, bitkisiz,
Allahım, ne nazlıydı o dokunması...
Ozaman annadıydım, ki biz ikimiz
Cannar düülmesindä bulduk sevdamızı...

Çİİ DAMNACII TİTİRER SEDEF

DÜŞLERİMDÄ...

Çii damnacıı titirer sedef düşlerimdä,
Biyaz sevda güneşi yollêêr ona şafkını,
Örüyerim ilin yavaş, kaba otlarda
Da duyêrım ilkyaz sefa gelmesini.
O güçlü hem nazlı, beklenän, tabiata
Hep açêrım büülü, diri tokatları,
Gerçeklää bakarak, diveç hakikata,
Çevirämäm onnardan gözlerimi, canımı.

O çiiyin damnacıı, sansın ii haberci,
Ömürä, hayata oldu hayırlı nışan,
Denizlär aşırı uzat bana auçlarnı,
Yısınêrım sedef düşümdä sıcaklıından.
O bana kurtulmak oldu hem dä imdat,
Korumaa sevdayı, nasıl da zor olmasın,
Uykular sabaaya kadar ko olsunnar raat,
Tutkun duyguyu yardımsız Allaa brakmasın.

SÖLÄ BANA ÖLÄ LAFLAR...

Sölä bana ölä laflar,
Angılardan – sıcak güüsä,
Çıkart becerikli sözlär,
Ani haşlak olsun cana...
Sölä, nasıl gamnı ayın
Yalnızlıklıı erä daalêr,
Suuyup-terleer auçların,
Sesin nedänsä tutulêr.
Annat, sevdannan diiyeräk,
Bütün darsık duygularnı,
Akılından da sileräk
O olmamış umutlarnı.
Giiyip ilin kanatları,
Katıl yıldız uçmasına,
Da onnardan ihlamnarı
Serp şiirin sırasına.
Da rifmaylan göster derin,
Ani ilkyaz gelmesindä
Özleer beni senin evin,
Makar hepsi sırasında...
Makar kuytu hem aydınnık
Sabaaların hem günnerin,
Annat, nedän o hasretlik
Mum şılaanda gecelerin?
Açan uykusuzluk saadı
Daldıracek temireyä,
Te ozaman, bir kuş adlı,
Bän uçacam o üreenä.
Bu şans bizä, şans dirilmää...
Sölä bana sözlerini,
Sölärsän eer – ölä, ani
Sessizliimi inandırmaa.

MARİ MARİNKE

Bu türküyü sesleyeräk,
Aktarılêr bütün canın,
En dibinä etişeräk,
Kalêr canda lafı halkın...
O bizim maanilerimiz
Bölä sevärdi eşini,
Marinkenin da dädumuz
Nazlı öpärdi elini...
Ne titirersin, akılım,
Dedeleri düşüneräk?
Nedän darsık bakışlarım
Hep özener geçmişlerä?
O, olmalı, kanda yaşêêr
Evellerin kemençesi,
Ürek türkülerni çalêr
Dedelerin dinmäz sesi...
Diil boşuna – tutku bölä –
Yavkluların arasında,
Kär guguşçuk, uçmaa göktän,
Sevgilinin yancaazına...
Sesleniniz hayırlıına
Diiyän bulutlara sesin,
Hem arkuşun raatsızlıına,
Ani brakamêêr raat seni...
Bölä melodiyaları
Çalêr, kim ne sä geçirmiş...
Sevda diri duyguları,
Kaavi taa bişey olmamış.

AÇAN SABAA DOLÊR SENİNNÄN...

Açan sabaa dolêr seninnän
Hem rifmalarlan uyanmış –
Sansın kuş sürücüklerinnän,
Dandan ilin peydalanmış...
Açan bakışlarda güneş
Oynêêr, brakıp gülüşünü,
Auçlara döker diveç
Haşlak, düülän ateşini...
Hepsi – ne vardı ileri,
Bana geler diil bütünnü,
Sendän ne vardı ileri –
Kalêr yarım, kalêr süünük.
Göktä – yarım şılaa ayın,
Kuşun sesi yarımcacık,
Eşilliklii kırın-daayın,
Käämil türkü dä – kısacık.
Sendän bän nasıl ileri
Annayaceydım yıldızı,
Şılaannan dolduran eri,
Kaybelmeyän brakan izi?
Bän nasıl, ileri sendän,
Biläbilirdim sevgiyi,
Yaamur gibi serin seldän
Dolu edän pak dereyi?
Ani sevgi – yol yorgunsuz,
Bakışlan gök temizliinä,
Yollar, özlä, beklä sonsuz,
Bekleer kim – hep izleer yolu...
Tanı beni taa yıraktan,
Tanı – salt örüyüşümdän...

RESİMNÄ BENİ...

Resimnä beni kendi soluunnan,
Göklerin maavi dumanında,
En temiz, en pak havezlerinnän,
Ani var topraan üzerindä.
Yaratman senin olmaa isteerim –
Sevgilin deniz kenarında,
Düşündän bilmeyceli gelerim,
Kı olmaa senin resimindä.
Ör saçlarıma gül çiçeeni,
Kırmızı – günün gülüşündän,
Renkleri kat salt taazä, eni,
Boyayı alıp ilkyazlardan.
Gözlermä kat biraz eşildän,
Cevizin körpä yapracıından,
Ruhuma kat biraz canından,
Şılaklarlan gök kuşacıından.
Resimnä beni ay altında,
Bakışım olsun sade sendä,
Da dirilt sevgi ateşindä,
Vergili, käämil ellerindä...

ÜÇ CEVİZ
(Gagauz halk masalı)

Zaman zamandaykan,
Saman çuvaldaykan,
Yıldız ömür sararkan,
Yolcu kısmet aararkan...

Varmış-yokmuş, bir küüdä
Üç ool varmış çiftçidä.
Çocuklar artık büümüş
Da delikannı olmuş.

- Hadi, körpä oollarım,
Geldi vakıt yolları
Ayırmaa – adam demiş, –
Bulmaa kendinizä iş.

Büüttüm sizi, üürettim,
Dedä nasaatı verdim.
Geldi vakıt kazanmaa,
Kendi-kendini bakmaa!

Çocuklar kayıl olmuş,
Havezlän ürek dolmuş.
Te saalıcaklanmışlar
Bobasınnan kardaşlar.

Torbalarlan elindä,
Uurlarınnan eceldä,
Küü pınarın yanında,
Üç yolun çatırında...

Durgunêrlar sözleşmää,
Annaşêrlar buluşmaa:
Üç yıl açan geçecek,
Herkez iştän dönecek...

Toplanaceklar bilä
Bu saatta hem bu gündä
Küü pınarın yanında,
Üç yolun çatırında.

- Annaştık! – el urmuşlar,
Da tezdä daalışmışlar.
Biri – poyraz yolundan,
İkinci – günduusundan.

Günbatısı yolunu
Kapmış üçüncü oolu.
Az mı, çok mu yol sürter,
Gün geçer, gecä biter...

Son-sona etişmişlär
İş erinä çocuklar.
Büük hem orta kardaşı
İşlärmişlär yazıcı.

En küçüü çorbacıda
Çıraklık eder kırda,
Çalışêr çocuk çokça,
Çıkışmış işi zorca.

İşsiz kazancın olmaz,
Haylaza para gelmäz.
İş – o, nesoy da olsa,
Kadıncaya benzemäz!

Zor mu osaydı kolay,
Geçer çok hafta hem ay.
Tez mi osaydı oya,
Geler vakıt bitkiyä.

Yolcuya yol yakışêr,
Bunu herkezi biler.
Çocuklar döner evä
Kazancınnan elindä.

Küü pınarın yanında,
Üç yolun çatırında...
Belli saat, belli gündä
Üç kardaş genä bilä.

İkisi gelmiş evä
Valizalarlan eldä,
Dop-doluymuş valizlär:
Para, ruba, çizmelär!

Üçüncüsündä ellär
Boşmuş, parasız cöplär.
Üç ceviz torbasında
Varmış – hepsi bukadar.

Dikilmiş kardaşları,
Çocaa sertçä hem baarıp:
- Dön geeri o ayleyä,
Al para – işä görä!

Seni saabin küstürmüş,
Bütün ürektän gülmüş!
Üç yılın sa var adı,
İşin diil kolay dadı!

Ne yapsın çocuk – döner,
Çorbacısına gider.
Yolca, açan acıkêr,
Bir cevizini kırêr.

Bir kırdıynan – ne görer!
Gördüünä çocuk şaşêr!
Cevizdän başlamışlar
Çıkmaa hertürlü işlär!

Koyunnar hem oküzlär,
Hergeläylän beygirlär!
Kara bıyıklı olan –
Güdücü girgin çoban.

Bitmeerlär o sürülär,
Dolmuş bütün dolaylar!
Kırêr çocuk ikinci
Torbasından cevizi.

Buradan çıkêr gözäl
Kız – kalêr açık gözlär!

Paalı rubalar – üstü,
Padişaaykadan üstün!

Seviner çocuk kayet.
Neredän bölä kısmet!
Üçüncü cevizini
Kırêr hemen havezli.

Buradan sa araba
Çıkêr – bütun altından,
İçi taşêr çiizlerdän,
Türlü zenginniklerdän.

Koşulu iki beygir,
Arabayı raat çekir.
İlerdä – yol çiçekli,
Renkleri – kısmet seli.

Oturup arabaya
Çocuk kızlan kol-kola,
Yollanêrlar o küüyä,
Bobasının evinä.

Açan ool evä dönmüş,
İki kardaş çok görmüş:
Neredän bu gözellik?
Neredän bu zenginnik?

Yollanmış onnar hızlı
Aaramaa bölä varlıı...
Günbatısını kapıp,
Zengin saabiyä varıp...

Etiştirmemiş onnar –
Cevizlär ki bitmişlär.
Bu büülü cevizleri
Hepsini imiş saabi...

Bu erdä masal biter,
Ardından eni geler...

TAMAH GARGA
(Gagauz halk masalı)

İş döner, döner, döner,
İpçeezi sessiz sarêr,
Bakır yaprak dönüşer,
Günnär güzün kısalêr.

Çalmarda horoz öter,
Ambar terekä dolêr.
Türküyü lüzgär çalêr,
Garga masala kaçêr...

Evelki vakıtlarda,
Küülerin birisindä,
Neredä booday engin
Hem bereketlär zengin...

Salkım aacın üstündä,
Kär üüsek tepesindä,
Oturarmış üzyaşlı
Garga, şeremet başlı.

Tepedän aşaa bakêr,
Ne olêr – hesap alêr...
Bu vakıt ambarları
Süpürärmiş bir karı.

Sıyırêr o gübürü,
Doldurup bir çukuru.
Bizim garga tez deneer,
Neçin kuşlar toplanêr...

Kara kuş diil boşuna –
Konmuş çukur boyuna.
Var, elbetki, kırıntı
Boodaydan – hoş iyinti!

Saurup kanatlarnı,
Garga uçêr orayı,
Ama konup – bir çalı
Bacaanda kalêr saplı.

Näpsın kuş?! O topallêêr,
Hem inneer, hem dä aalêêr.
Bir oturêr, bir kalkêr,
Bir bacacıında atlêêr.

Gagasınnan savaşmış,
Ama çalı çıkmamış.
Bir fikir ona gelmiş –
Babuya semelemiş.

- Babu, çıkar çalıyı!
Sänsin, babu, kabaatlı!
Kim atêr gübürleri,
Temizlemeyip eri?!

Babu şindi ne yapsın,
Çalıyı ki çıkarsın?
Alêr gözlüklerini
Hem dä iineyi, sivri.

Oflêêr babu, savaşêr,
Canı kuşa acıyêr,
Son-sona çalı çıkêr,
İkisi soluk alêr!

Çalıdan kuş boşanêr,
«Saa ol!» – babuya baarêr!
Sora havaya kalkêr,
Üüsekliktän sımarlêêr...

- Koru, babu, çalımı!
Annadın kabaatını!
Koy çalıyı sergenä,
Alacam gelecektä!

Geçer aylicä vakıt,
Garga gelmeer, zıt sa – zıt!
Babu bıkmıs beklemää,
Girişer ekmek yapmaa.

Fırını tutuşturêr,
Yakacakları sürer,
Ama tez onnar süüner,
Ekmecik sä çii kalêr.

Bir dä gözleri bakêr
Çalıya – onu yakêr.
Açan somunnar pişmiş,
Babu artık raatlanmış.

Ama gelmeer bir bela –
Garga durêr kapuda:
- Babu, ver şu çalıyı –
O bana pek lääzımnı!

Näpsın babu – yok çalı!
Bak sän burda kahırı!
- Babu! Yoksa çalıcıım,
Ver, ba babu, ekmecii!

Kapıp babudan ekmää,
Garga girişer çalmaa:
- Babuyu bän aldattım -
Sıcak somunu aldım!

Uçêr garga, seviner,
Sora bir dirää iner.
Dolayı basmıştı güz,
Kırları sürer öküz.

Çiftçiyä sesli baarêr,
Eni kurbanı aarêêr:
- Gaaa, adam, var yalvarmam,
Ekmää sendä brakacam!

-Brak, engel etmäz, – söleer
Adam da ekmää alêr.
- Birazdan bän gelecäm,
Ekmää geeri alacam!

Adam sürmää bitirer,
Evinä yorgun geler.

Oturêr imää taman,
Kim sä uurêêr o zaman.

Karısı sofra kurêr,
Musaafiri ikramnêêr,
Bir – ekmekleri bitmiş,
Karı somundan kesmiş.

Osaat garga dikilmiş –
Almaa somunu gelmiş!
- Verin geeri ekmeemi! –
Baarêr eşiktä sesli! –

Yok somun – ver öküzü!
Garga kaybetmiş üzü!
Kurtulamazsın şudan,
Deli garga haslıdan!

Adam näpsın – pak eldän,
Öküz gider ayledän!
Bizim şeremet başlı
Büük malı evdän aldı!

Şen uçêr bu hayırsız,
Ap-açık gündä hırsız!
Uçêr iki boz kanat,
Yaptıklarından kanaat.

- Babuyu bän aldattım -
Sıcak somunu aldım!
Adamı yalandırdım –
Bütün öküzü aldım!

Kafası ama durmaz
Erindä – ona hep az!
Ver tamaha çok, ver az –
Tamah bir kerä doymaz!

Taman varmış bu küüdä
Düün sırası kär güzdä.
Çorbacı bir o günü
Everärmiş oolunu.

Konêr garga bir kazaa,
Ne yaparsın arsıza?
Baarêr kuş çorbacıya:
- Bän uçêrım avcılaa!

Var sana bir yalvarmam:
Öküzü sendä braksam
Kısacık bir zamana –
Engel etmäz o sana!

-Brak, – söleer adam kuşa,
Yokmuş havezi buuşmaa,
-Var alaf – doyuracam,
Hayvanı aaç brakmaycam.

Düün sä bu vakıt başlêêr,
Adam yaanı hazırlêêr,
Kesmiş hepsi malları,
Aaç brakmaz musaafiri.

Ama musaafir var çok –
Üzlän! Mal sa başka yok!
Öküzü adam keser,
Sofraya taman eter!

Bir dä garga, neredän,
Peydalanêr ansızdan:
«Çorbacı, ver öküzü!»
Meret, bozacek düünü!

«Yoksa öküz – gelini!»
Ne yapsın adam şindi?
Poträ kalkmış, bak işi!
Düündä bukadar kişi!

Çimçirik çakarsa eer,
Osaat gök tä gürüldeer.
Gargayı kim acıdır,
Gözlerini çıkarır!

Utanıp, ev saabisi
Verer kuşa gelini.
Vardır mı işittiiniz?
Güvää kalêr gelinsiz!

Garga, kapıp gelini,
Kaçêr oradan hızlı,
Konêr aaç tepesinä,
Türkü çalêr gelinä:

- Babuyu bän aldattım -
Sıcak somunu aldım!
Adamı yalandırdım -
Bütün öküzü aldım!

Öküzdän da kurtuldum,
Saabidän şalvir oldum!
Düün sırasında benim
Bitkidä oldu gelin!

Ne dä ahmak o güvää,
Düündä gelinsiz kalmaa!
Güvää sa alêr tüfää,
Keezlener kuşu urmaa.

Barıt dumanı kalkêr,
Paat! – boz garga da düşer.
Korkuluu sade kalêr,
İnsan şindi dä güler!

Şiretlik ya tamahlık?
Kalêr bu soruş açık!
Gösterici masal pek,
Alma gargadan örnek!

Tabeetin olsun dooru,
Üzünü, insan, koru.
«Az olsun – da uz olsun» –
Bu halkın uygun sözü!